

FFI-rapport 2014/02156

“Sminkedritt over hele vasken” – en kvalitativ feltstudie av kjønnsblandede rom og maskulinitetskultur i Forsvaret

Nina Hellum

**“Sminkedritt over hele vasken”
– en kvalitativ feltstudie av kjønnsblandede rom og
maskulinitetskultur i Forsvaret**

Nina Hellum

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)

10. desember 2014

FFI-rapport 2014/02156

124101

P: ISBN 978-82-464-2470-5

E: ISBN 978-82-464-2471-2

Emneord

Kjønnsblandede rom

Motivasjon

Sextrakassering

Maskulinitetskultur

Allmenn verneplikt

Godkjent av

Sverre Kvalvik

Prosjektleder

Sigurd Glærum

Fungerende avdelingssjef

Sammendrag

Sommeren 2014 fikk FFI i oppdrag å se nærmere på konsekvenser ved kjønnsblandede rom, og positive og negative mekanismer ved dette. Studien ble basert på feltarbeid og deltakende observasjon i to ulike lokasjoner, for slik å sammenligne informasjon og inntrykk derifra. Det ble gjennomført samtaler og formelle intervjuer av både vernepliktige soldater og befal. De beskriver i denne rapporten hvordan de opplever kjønnsdelte rom, seksuelle utfordringer og en til tider påtrengende maskulinitetskultur.

Tittelen på rapporten, “Sminkedritt over hele vasken”, illustrerer at det kan oppstå visse interessekonflikter blant soldater i Forsvaret. Organisasjonen virker preget av en maskulinitetskultur der det kvinnelige er en anomali som ikke passer naturlig inn. I denne rapporten viser vi at innføring av “*mixed rooms*” ser ut til å nedtone de kjønnsmessige forskjellene, i tillegg til å redusere fordommer overfor det motsatte kjønn. En stadig og tett eksponering fører trolig til et familiært forhold soldatene i mellom, noe som igjen kan redusere seksuell spenning mellom romkamerater av ulikt kjønn.

Kvinnene som innrulleres til tjeneste i dag er frivillige og stort sett svært motiverte. Dette medfører en høy toleranseterskel for det mannlige hegemoniet som ofte råder i Forsvaret. Jentene som kommer inn har til en viss grad allerede forberedt seg på en mannskultur, og mange føler seg komfortable med de fleste aspekter ved den. De viser stor aksept for Forsvaret som en maskulint betinget arbeidsplass, og mener selv de ikke kan klage, men må ha høy toleranse for situasjoner, ordbruk og adferd de selv kanskje ikke ville deltatt i eller bidratt til. I en del tilfeller overses slik oppførsel grunnet kvinnes uvilje til å være “annerledes” eller “sytete”.

Frem til 2016, når den nye ordningen med allmenn verneplikt trer i kraft, bør Forsvaret forberede seg på visse utfordringer. Avhengig av hvordan rekruttering, seleksjon og bibeholdelse blir praktisert, er det visse mekanismer og situasjoner som endres. Vi vet ikke per i dag hvorvidt kvinnelig verneplikt vil medføre høyere kvinneandel blant militært ansatte, til tross for at det er et uttalt politisk mål. Hvis vi likevel antar at det innebærer flere militære kvinner, vil kriteriene for *hvilke* kvinner og menn som innrulleres være avgjørende. For eksempel vil kvinner med høye karakterer, men lavere motivasjon for tjeneste, formodentlig ikke ha det samme toleransenivået for et arbeidsmiljø preget av en sterk maskulinitetskultur som motiverte militære kvinner synes å ha i dag.

English summary

In 2014, FFI was given the assignment of scrutinising consequences of mixed-sex rooms in the military, and to investigate what kind of positive and negative mechanisms could emerge from this practise. For comparison and variation, this study was conducted on the basis of fieldwork and participant observation in two different battalions. The method consisted of formal interviews and informal conversations with conscripted soldiers and some of their officers. They describe their own perceptions of mixed rooms, sexual challenges, and an occasionally abrasive masculinity culture.

The title of the report, “Sminkedritt over hele vasken” (“*Make-up-crap all over the sink*”) illustrates that certain conflicts of interest can occur between soldiers in the military. The organisation appears to be dominated by a masculine culture that brands female traits as an anomaly and unsuited. With this report we show how the introduction of mixed rooms seems to diminish gender differences, and thereby prejudices between male and female soldiers. Our research shows that frequent and intimate exposure most likely leads to family-like relationships, which again reduces sexual tension between roommates of the opposite sex.

The women who enlist today join on a voluntary basis, and are mostly very motivated for service. Therefore they also have a high level of tolerance for the male hegemony that we often experience in the military. Many of these women have prepared themselves in advance for existence in a male culture, and feel comfortable with most of the aspects that come with it. They seem to accept the military as a masculinity-dominated work environment, expressing that they cannot complain. However, they need to demonstrate a high level of tolerance for situations, language and conduct, that they themselves would not engage in. In some cases, this kind of behaviour goes unnoticed, because of several of the military women’s unwillingness to be “different” or “whiny”.

Until the new arrangement with universal compulsory military service comes into force in 2016, the military should prepare for certain challenges. Dependent on how the military will practice recruitment, selection, and retainment of personnel, certain mechanisms and situations need to be altered. Today, we do not know whether universal compulsory military service will result in a higher percentage of female personnel, despite this being a political aim. Nevertheless, presuming that it entails a higher proportion of military women, the criterias for *which* men and women are enlisted, will be decisive. For instance, women with high grades, but low motivation, will presumably not have the same level of tolerance towards a work environment dominated by a masculinity culture as motivated military women seem to do today.

Innhold

	Forord	6
1	Innledning	7
1.1	Bakgrunn for denne studien	7
1.2	Oxfordstudien	8
1.2.1	Metode og gjennomføring	8
1.2.2	Oxfordstudiens funn	8
1.3	FFI-rapportens oppbygging	9
2	Problemstillinger	9
2.1	Forskningsspørsmål	9
3	Metode	10
3.1	Begrepsforklaring	12
3.2	Beskrivelse av felt	13
3.3	Feltarbeid 1 – Skjold	13
3.4	Feltarbeid 2 – Heggelia	13
3.5	Felles for feltarbeidene	14
3.6	Begrensninger	15
3.7	Empiri som viktig stemme	16
4	Kjønnsblandede rom	16
4.1	Empirisk materiale og diskusjon	16
4.2	Positiv og negativ respons	17
4.3	Seksuelle følelser	20
4.4	Ledelse som påvirkende faktor	25
5	Maskulinitetskultur – hvordan tas kvinner imot i Forsvaret?	26
5.1	Kultur eller ukultur?	27
5.2	Bør kjønn <i>ikke</i> være et tema?	28
5.3	Seksuell trakassering	30
6	Analytiske betraktninger	36
6.1	Det naturlige kjønn.	36
7	Oppsummering	40
8	Videre forskning	41
	Vedlegg A Trivsel og motivasjon for tjeneste	46

Forord

Denne studien består av mange stemmer, og jeg vil først og fremst takke alle stemmene for at de lot seg bli hørt. Det var ikke mangel på frivillige som sa seg villige til å bli intervjuet, noe jeg er svært takknemlig for. De få som var skeptiske, men likevel sa ja, bidro også med utsagn som har vært verdifulle i rapporten. Tusen takk for det. Jeg vil også rette en stor takk til alle som delte av seg selv i samtaler på rommet, i messa, i skogen, i kirken, på puben, under trening, under øvelse og ellers i alle de rare, morsomme og utfordrende situasjonene jeg var i kontakt med militært personell.

En spesiell takk må rettes til de lederne som med stor tålmodighet tok i mot forskeren og tilrettela for gode feltarbeid. Det hadde ikke vært mulig uten deres bistand. En stor takk også til alle troppssjefer og kompanisjefer for spennende intervjuer og samtaler. Feltprest i Brigade Nord, Audun Sæbø Norman fortjener en stor takk for sin utrettelige innsats for en tidvis distré forsker. Det har vært en lærerik reise.

Jeg ønsker også å rette en takk til Hanna Helene Syse og Alvhild Myhre Winje fra Forsvarsdepartementet for tilliten representert ved oppdraget, og for interessante samtaler og diskusjoner.

Til sist er det på sin plass å takke mine tålmodige og morsomme romkamerater, som uten synlige motforestillinger tok i mot en dame på alder med sine foreldre og hjalp henne å navigere gjennom ulike utfordringer som militært liv byr på. Takk.

Kjeller, 10.12.14

Nina Hellum, Forsvarets forskningsinstitutt.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for denne studien

Med utgangspunkt i Stortingsmelding nr. 36 (Forsvarsdepartementet 2007) startet FFI i løpet av våren 2008 prosjektet “Forskning på årskull”¹. Bakgrunnen var målsetningen om å øke den militære kvinneandelen fra ca. 7 % til 20 % innen 2020 med igangsettelse av ulike tiltak (ibid: s. 8). I Stortingsmeldingen står det at: (...) *utfordringen med å øke kvinneandelen er tredelt. Det må rekrutteres flere kvinner, kvinnene må bli værende i organisasjonen og det må bli flere kvinner i ledende stillinger i Forsvaret* (ibid: s. 5). FFI-prosjektet har siden den gang forsket på blant annet disse tre fokusområdene, med vekt på *kvinner og menns holdninger til ulike dagsaktuelle problemstillinger og hvordan de opplever Forsvaret som arbeidsgiver* (Steder, F. (red.) 2013: s. 18.).

På oppdrag fra Forsvarsdepartementet, gjennomførte Dag Ellingsen fra Oxford Research og Ulla-Britt Lilleaas ved Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, UiO, i tidsrommet 2011–2013, en studie av maskulinitetskultur i Forsvaret (Lilleaas og Ellingsen 2013). Målet var å gjennomføre et militærsosiologisk prosjekt for å *“øke kunnskapen om sammenhengen mellom maskulinitetskulturer i Forsvaret, og i hvilken grad disse bidrar eller står i motsetning til å rekruttere og beholde kvinnelig personell”* (ibid: s. 8). Prosjektet er basert på kvalitativ og kvantitativ metode, men denne rapporten vil kun henvise til de kvalitative resultatene.

Som et ledd i forskningen på effekten av kjønnsblandede rom, fikk FFI et seks måneders oppdrag, der det vi her vil referere til som “Oxfordstudien” skulle følges opp. FFI-oppdraget beskrives slik i søknaden til Forsvarsdepartementet:

– en kortere kvalitativ studie hvor vi vurderer konsekvensene av kjønnsblandede rom. Prosjektet baseres på sosialantropologisk metode, med feltarbeid, deltakende observasjon og individuelle intervjuer. Det vil bli utført av én forsker alene, og utvalget² vil være begrenset i omfang. Studien vil innebære feltarbeid ved to avdelinger, 2. bataljon og StridsTRENB³. Vi vil på denne måten gjennomføre komparativ forskning mellom enhetene, for bedre å kunne oppfatte eventuell ulik dynamikk i en kampbataljon og en støttebataljon, med antatt høy kvinneandel og annen ledelsesbevissthet enn i Oxfordstudien⁴.

Ved innføring av allmenn verneplikt i 2016 (Forsvarsdepartementet 2014) vil Forsvaret utvilsomt stå overfor nye utfordringer. Forskning kan her bidra med å avdekke og identifisere disse, før den nye ordningen trer i kraft. Dess bedre rustet Forsvaret er for omstillingen, dess mindre smertefull

¹ På FFIs hjemmesider ligger en liste over Forskning på årskull sine publikasjoner, samt relevante eksterne utgivelser. Se http://www.ffi.no/no/Forskningen/Avdeling-Analyse/Forskning_paa_aarskull/Sider/Publikasjoner.aspx

² Utvalg refereres her til som andel av populasjon (soldatmengde).

³ Dette ble av praktiske hensyn endret til Sambandsbataljonen. Argumentet med feltarbeid i en kampbataljon og en støttebataljon blir likevel opprettholdt.

⁴ Fra *Søknad om tilleggsfinansiering til prosjekt 1241 “Forskning på årskull”*. Internt dokument.

vil den være. Bibeholdelse av militære kvinner har vært et problem for Forsvaret (Røren Strand 2013), og på dette punktet blir det avgjørende å møte kvinnene på en god måte, og vise dem en attraktiv arbeidsplass.

1.2 Oxfordstudien

FFI-studien er en oppfølging og et tillegg til Oxfordstudien. Det er da hensiktsmessig med en kortfattet beskrivelse av metoden som er brukt, samt å oppsummere noen av de mest vesentlige funnene fra studien, for å vise hva vi bygger dette oppdraget på.

1.2.1 Metode og gjennomføring

Oxfordstudien besto av flere intervjuer over en toårsperiode, til sammen ca. 70 personer, med vekt på 13 ansatte og 20 soldater, hvorav 10 gutter og 10 jenter. Studiene ble gjennomført ved en hæravdeling i Nord-Norge og i en sjøavdeling på Vestlandet. Metoden baserte seg hovedsakelig på intervjuer, men også på *“deltakende observasjon, epostvekslinger, SMS med mer”* (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 9).

1.2.2 Oxfordstudiens funn

Kort oppsummert er hovedfunnene til Oxfordstudien følgende:

- Det eksisterer negative, ekskluderende maskuliniteter i Forsvaret.
- Det finnes også noen positive, inkluderende maskuliniteter.
- Forsvaret som arbeidsplass og sosialt system er særlig utsatt for innslag av seksuell trakassering. Tre hovedgrunner til dette er:
 - Overveldende flertall av menn.
 - De fleste maktposisjoner besittes av menn.
 - Gjerningspersoner opplever få eller ingen sanksjoner for trakasserende oppførsel eller overgrep.
- Høyere kvinneandel kan virke truende på noen menn.
- Militære kvinner har mange likhetstrekk med militære menn, noe som reduserer nettopp det mangfoldet Forsvaret ønsker.
- Flere av dagens mannlige soldater har androgyne egenskaper.
- Forsvaret består av mange motiverte vernepliktige soldater som virker å finne mening i utfordringer og mestringsfølelse, i kontrast til hva ungdommer tilsynelatende opplever i det sivile liv.
- Fellesrom (kjønnsblandede rom) avseksualiserer og virker konfliktdepende, samt skaper bedre kontakt mellom kjønnene.

Denne rapporten vil omhandle flere av disse temaene, da oppfølgingsstudien er basert på funn og spørsmål fra Oxfordstudien. Kvalitativ metode ligger til grunn for begge studiene som derfor naturlig nok vil ha en del fellestrekk.

1.3 FFI-rapportens oppbygging

Kapittel 1 innleder rapporten med å forklare bakgrunnen for å følge opp Oxfordstudien, mens kapittel 2 beskriver forskerens metode og to feltarbeid med tilhørende begrensninger og gevinster. Kapittel 3 oppsummerer kort hvilke forskningsspørsmål og problemstillinger studien er bygget på, og kapittel 4 tar for seg emnet kjønnsblandede rom og empiri⁵ rundt temaet blir presentert. Kapittel 5 er også empirisk basert, med temaet maskulinitetskulturer og hvordan Forsvaret ønsker å ta i mot kvinner. I kapittel 6 setter vi det empiriske materialet i en analytisk kontekst, med vekt på dikotomien kvinner og menn, og hvilken betydning det har for ansatte og menige i Forsvaret. Vi oppsummerer våre funn i kapittel 7 og kommer avslutningsvis med noen anbefalinger for videre forskning i kapittel 8.

2 Problemstillinger

2.1 Forskningsspørsmål

Til bruk i feltstudien utarbeidet vi et knippe forskningsspørsmål, dette på bakgrunn av Oxfordstudien, i tillegg til egne tidligere studier. Vi ønsket å finne mer ut om disse temaene⁶:

- Hva er fordelene og ulempene ved kjønnsblandede rom?
- Hvordan vil kvinnelig verneplikt påvirke deling av rom?
- Hvordan påvirker kjønnsblandede rom trivselen for soldatene?
- Påvirker romfordeling motivasjonen for hvor mye soldaten yter i tjenesten?
- Hva har henholdsvis kjønnssegregert og kjønnsblandet deling av rom å si for samhold og samarbeid på laget?
- Er sosialisering prosessen ulik mellom kjønnssegregerte og kjønnsblandede rom?
- Hvor viktig synes soldatene selv det er med hvem som bor på rom med hvem?
- Hvordan håndteres konflikter på henholdsvis kjønnssegregerte og kjønnsblandede rom?
- Endrer menns eksponering overfor militære kvinner deres holdninger? Har kjønnsblandede rom innvirkning på dette?

⁵ Empiri er erfaringer fra feltarbeid, det vil si en samlebetegnelse for det datamaterialet som samles inn.

⁶ Fra *Søknad om tilleggsfinansiering til prosjekt 1241 "Forskning på årskull"*. Internt dokument.

Senere ble en intervjuguide⁷ formulert, med detaljerte spørsmål. Denne ble brukt som en guide med forslag til hva forskeren kunne spørre om, og ble fulgt på en fleksibel og sporadisk måte. I løpet av feltarbeidene kom det også opp nye temaer og spørsmål som forskeren ikke hadde tenkt på eller hatt kjennskap om tidligere, men som nå ble behandlet under intervjuene. Når empirien blir presentert i neste kapittel, er hovedtemaene 1) Kjønnsblandede rom, 2) Seksuelle spenninger, 3) Seksuell trakassering, 4) Maskulinitetskultur og 5) Ledernes rolle.

3 Metode

Denne studien er basert på sosialantropologisk metode, herunder deltakende observasjon, formelle intervjuer, uformelle samtaler samt empiri fra tidligere feltarbeid og intervjuer. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd og sitatene i denne rapporten er gjengitt ordrett. Av anonymiseringshensyn er derimot dialektiske særpreg endret til østlandsk, siden visse ord og uttrykk ville gjort informantene gjenkjennelig. De 44 informantene som ble intervjuet stilte alle frivillig. Alle bildene i rapporten er forfatterens egne, og soldatene som vises har godkjent publisering av dem i denne rapporten. Soldatene på bildene er imidlertid ikke nødvendigvis de samme informantene som siteres.

Hensikten med kvalitativ, sosialantropologisk metode er å komme tett inn på menneskene i felt, for deretter å sette empirien inn i en større sammenheng.

En betingelse for at det overhodet skal være meningsfylt å drive med antropologi, er at forskeren vet noe vesentlig som hans vertskap ikke vet. Han evner å koble en lokal virkelighet til et komparativt begrepsapparat; han vet hvilke abstraksjoner som er relevante for hans spesielle formål, og han vet hvordan han skal skrive en tekst som kan være nyttig for andre antropologer (Hylland-Eriksen: 38).

Siden hovedfokuset i denne studien er å se på ulike sider ved kjønnsblandede rom, var det mest hensiktsmessig for forskeren å bo på rom med soldatene. Etter hvert som hun bitvis fikk mer og mer kjennskap til menneskene og omgivelsene og hvilke mekanismer som fungerte i feltet, endret undertemaene og spørsmålene seg noe. Selv når det gjelder korte feltopphold som i denne studien, er ikke det uvanlig. Når det gjelder samfunnsvitenskapelige studier, kan konklusjonene noen ganger virke selvfølgelige, da analysene omhandler menneskelig adferd og sosiale praksiser, noe de aller fleste kan relatere seg til og ha en mening om. Imidlertid vil studier som innebærer det Clifford Geertz har kalt "thick description" (Geertz 1973), altså et dypt dykk inn i empirien man ønsker å beskrive og analysere, kunne avdekke mange sider ved et samfunn, en situasjon, en organisasjon, et rituale eller en gruppe i en ny kontekst. En av antropologiens lærdommer er at "det folk sier og det folk gjør og det folk sier de gjør, kan være tre veldig forskjellige ting". Med det menes at vi som mennesker har en klar oppfatning av hvordan vi gjør ting til vanlig, men at vi ikke alltid har en objektiv innsikt i egen adferd og livsmønster. En kan forestille seg en person som sier at "jeg spiser alltid fisk på tirsdager". Og hvis man teller hvor mange ganger

⁷ Se vedlegg A for denne intervjuguiden.

vedkommende *faktisk* spiser fisk på tirsdager, så er det kanskje 5 av 12. Likevel går personen gjerne rundt med *forestillingen* om at han eller hun spiser fisk hver tirsdag. Det kan være stor forskjell på avvikene i egen adferd og forestillingen om den, noen er mer bevisst på egne mønstre og avvik enn andre. Men for de fleste, vil hva de *tror* de gjør og hva de faktisk *gjør*, være varierende.

Det er umulig for en forsker å gjennomføre feltarbeid i en fullstendig objektiv kontekst. Alle mennesker er *kultiverte* på en eller annen måte, det vil si, at de er påvirket av sin oppvekst, biologiske bakgrunn, utdanning, familie, vennekrets, nabolag, medier, fysiske fortrinn eller ulemper, personlig lynne og politisk og religiøst ståsted. Vi antropologer søker å være så lite forutinntatte vi kan når vi utfører en studie, men det er ingen tvil om at vi som mennesker har svært mange *biaser*, det vil si, fordommer og allerede bestemte oppfatninger og meninger. Det er ikke sånn at vi kjenner til alle selv, noen ganger er det lettere for en utenforstående å se at vi har ulike holdninger og meninger. Vi som forskere må også tåle at andre setter vår posisjon i et perspektiv og forholder seg til våre vitenskapelige verk ut fra det. Vi snakker om ”posisjonering” når vi skal forklare vår rolle i felt. Det vil si at vi ut fra beste evne beskriver hvordan vi blir sett på av informantene, eller hva slags ”rolle” vi har hatt i felt, slik at leseren bedre vil forstå hvorfor vi har fått tilgang (eller ikke) til ulik type informasjon.

Det er viktig for forskeren å være bevisst på hvilken påvirkning vedkommende har på informantene. Bare det å stille visse spørsmål, kan sette i gang en hel del. Det kan frembringe tankeprosesser hos én eller flere informanter og føre til at ting blir gjort annerledes i fremtiden, eller at informanten(e) ser på seg selv eller hverandre i et nytt eller annerledes lys. Det behøver ikke alltid bety noe negativt, og ringvirkningene behøver heller ikke være så store, men det er viktig at man som fagperson er seg svært bevisst at slike mekanismer forekommer. Som et sosialt vesen vil man ha mulighet til å påvirke omgivelsene, og det er nesten umulig å gjennomføre metoden *deltakende observasjon* uten at informantene er berørt av det i en eller annen grad.

Siden forskere ikke skal “go native”, i dette tilfellet ikke *bli* en av soldatene, er det vesentlig at hun eller han ikke skal vite *eksakt* hvordan det er å være soldat, da måtte vedkommende ha blitt en selv. Det er ikke formålet. Hensikten er at forskeren får en bedre innsikt i hva det vil si å være soldat, for å kunne beskrive og analysere ulike temaer forbundet med det på en god måte. Til dette er det maktpåliggende at forskeren også har den nødvendige analytiske distansen.

Ett eksempel fra dette feltarbeidet var informantenes femmilsmarsj. Forskeren deltok på to av de fem milene, noe som gjorde henne i stand til å forstå litt bedre, også fysisk, hvordan det føltes å gjennomføre en slik øvelse. Hun visste da litt mer om hva informantene var opptatt av og hva som betød mye for dem, og kunne dermed stille mer relevante og inngående spørsmål. Det gjorde henne imidlertid ikke til “en av dem”. Hun kunne fremdeles ikke vite *eksakt* hvordan det er å være soldat, men fikk erfaring ved å kjenne på noen av aspektene ved det. Ved å delta på så lik linje som mulig med informantene, kan forskeren forhåpentlig også oppnå en viss tillit. En slik tillit er avgjørende for om feltarbeidet blir vellykket. Hvis ingen gidder å snakke med forskeren blir det smått med funn og interessant materiale. Å oppnå tilstrekkelig tillit til at informantene

deler erfaringer og meninger med forskeren, er avgjørende for et så godt resultat som mulig. Dette må forskeren søke å få til uten å “go native”, uten å prøve å bli “en av dem”.

Figur 2.1 Klare for femmilsmarsj.

3.1 Begrepsforklaring

I denne rapporten brukes ofte begrepene “mixed rooms” og “kjønnsblandede rom”. De bør derfor forklares. Lilleås og Ellingsen bruker begrepet “fellesrom” om kjønnsblandede rom (Lilleaas og Ellingsen 2013), men da vår erfaring har vært at det kan gi assosiasjoner til tv-stue eller rekreasjonsrom (velferdsrom), har vi her valgt å bruke begrepet kjønnsblandede rom. Erfaringen fra feltarbeid var at informantene umiddelbart forsto, og av og til selv brukte, uttrykket “kjønnsblandede rom”. Imidlertid var det betegnelsen “mixed rooms” som ble mest brukt. I antropologien opererer vi med dikotomien *emic* /*etic*, der det emiske representerer informantens egne begrep og beskrivelser av verden rundt seg og inni seg, mens det etiske står for fagterminologien. I *The Dictionary of Anthropology* lyder beskrivelsen av begrepene slik:

Emic and etic distinguish the understanding of cultural representations from the point of view of a native of the culture (emic) from the understanding of cultural representations from the point of view of an outside observer of the culture (etic) (Barfield 1997: s. 148).

Videre forklarer Store Norske Leksikon begrepet *emic* på denne måten:

Emisk perspektiv refererer til kulturell virkelighet slik den erfares og beskrives av medlemmer av et bestemt samfunn. Begrepet benyttes i antropologi for å skille virkelighetsforståelsen til gruppen en studerer fra forskerens analytiske perspektiv (etisk perspektiv) (Wæhle 2012).

For å bedre kunne forklare hvilken verden informantene lever i, er det fruktbart å bruke deres egne termer og begreper, det vil si de *emiske*. I et så tett miljø oppstår det vanligvis et “stammespråk”, som informantene i stor grad uttrykker at de kun bruker i sammenheng med adferd i stammeomgivelser (sosial setting med egen stamme). Empirien i denne studien har eksempler på emisk bruk av betegnelsene “kjønnsblandede rom” og “*mixed rooms*”, så det vil bli referert til begge.

3.2 Beskrivelse av felt

For å kunne ha et sammenligningsgrunnlag, ble det planlagt to ulike caser med antatt ulik kvinneandel, annerledes type tjeneste og noe variasjon i lokasjon. Forskeren skulle gjennomføre to korte feltarbeid, av cirka en ukes varighet hver. Gjennom dette ville hun kunne oppfatte eventuelle likheter og forskjeller mellom de to troppene, og formodentlig sette erfaringene derfra i en mer generell kontekst. Et annet poeng var at informantene var i forskjellige faser i tjenesten, da feltarbeidet i den ene troppen var rett før dimisjon, mens den andre var litt over halvveis i avtjeningsperioden. I tillegg er det gjennomført formelle intervjuer med rekrutter som ikke var i samme tropp som forskeren.

Forskeren skulle ikke *bli* som informantene sine, men leve sammen med dem og føle på kroppen hvordan det var å bo på kjønnsblandet rom. Derfor gikk hun blant annet i sivilt og ikke i uniform. Ved én øvelse fikk hun i midlertid låne både feltlue- og jakke, da hennes egen røde topplue og anorakk var for iøynefallende.

3.3 Feltarbeid 1 – Skjold

Skjold leir er en militærleir ved tettstedet Øverbygd i Målselv kommune i indre Troms fylke. Leiren består av to tidligere leirer som ligger like inntil hverandre, Maukstadmoen leir og Holmen leir. Fram til 1. juni 2002 var dette en egen garnison, Skjold garnison (SKG), mens dagens Skjold leir administrativt ligger under Troms garnison (TG).

Avdelingene som holder til på Skjold er 2. bataljon (lett infanteri) og Ingeniørbataljonen. Skjold leir består av seks kaserner som primært huser ett kompani hver, befalshybler, garasjelegg, depoter, varme og kalde vedlikeholdshaller, administrasjonsbygg for bataljonene, undervisningsbygg, gymsal, messe, velferdsbygg (med kantine, bibliotek og kino), brannstasjon og Skjold tekniske verksted (SKTV).

Det første feltarbeidet, i slutten av juni, var av én ukes varighet (7 netter), og besto i at forskeren bodde på et kjønnsblandet seksmannsrom og sov, spiste og fulgte soldatene der det var praktisk og mulig. Soldatene var helt på slutten av førstegangstjenesten, så de hadde lang erfaring fra den, og var preget av at de snart skulle dimme.

3.4 Feltarbeid 2 – Heggelia

Heggelia leir ligger i Bardufoss i Målselv kommune, rett ved siden av Rusta leir, og huser for tiden Sambandsbataljonen. Leiren består av flere bygg, blant annet administrasjonsbygg, undervisningsbygg, messe for de menige og kaserner. Rett utenfor leiren er det butikk,

bensinstasjon, kirke, pub, og Istindportalen, som blant inneholder utstysdepot, bibliotek, kino, kantine, kiosk, og treningshall og -rom for soldatene.

Dette andre feltarbeidet, i september, var også av én ukes varighet (7 netter), der det grunnet sprengt kapasitet på kasernene, ikke var noen ledige senger. Dermed sov forskeren på kjønnsblandet rom på en feltseng midt i rommet. Til tross for at dette førte til trangere og mer ukomfortable forhold for soldatene på rommet, lot de seg ikke merke med det. I alle fall ikke overfor forskeren. Som vi vil komme tilbake til senere i rapporten, virker det som om motiverte soldater har høy toleranseterskel for endringer og utfordringer. Disse soldatene var litt over halvveis i avtjent førstegangstjeneste.

Figur 2.2 Eksempel på deler av et seksmannsrom. Hvilken seng er forskerens?

3.5 Felles for feltarbeidene

Begge feltarbeidene var av én ukes varighet. Forskeren bodde sammen med soldatene på seksmannsrom på kaserna, sov med dem, spiste i messa (fikk tilsnakk for kasting av mat), dusjet og gikk på do samme sted som soldatene og deltok på øvelser (i den grad hun kunne). I tillegg var hun med på aktiviteter som vaffel-quiz i kirken, øl på puben, romvask der hun fikk tilsnakk for for dårlig vask under senga, overværing av mønstring, beltevognkjøring (som passasjer), crossfit-trening der hun måtte gi seg halvveis, samt at hun, uten oppakning, gikk to mil av en femmils-marsj. Da metoden er deltakende observasjon, må forskeren også observere, ikke bare henge med og delta på ting. Dette medfører at forskeren er mer eller mindre på jobb hele tiden, og observerer det som foregår rundt seg. Hun tar også feltnotater i den grad det er mulig. I tillegg lurer mange på hvem hun er og stiller henne mange spørsmål. Slik settes mange diskusjoner rundt relevante emner i gang, noe som medfører mange inntrykk for forskeren angående temaet vedkommende studerer.

Figur 2.3 Norges eldste kaserne, Skjold.

3.6 Begrensninger

Et feltarbeid av én ukes varighet vil naturligvis ha en del begrensninger. Det må derfor tas forbehold om hvor dyp forståelse som kan oppnås på én uke, og hvor sikker forskeren kan være i sin kunnskap etter et så kort opphold. Særlig vil det gjelde beskrivelser av hvordan det er å være soldat. Imidlertid vil vi i denne studien presisere intimiteten i feltarbeidet, og at forskeren til tross for kort opphold likevel har kommet tett på informantene. Det kan ofte være ting forskeren ikke har fått med seg, men gjennom de formelle intervjuene, som ble tatt opp på bånd og refereres til ordrett her, kommer det fram mye sensitivt materiale. Det er grunn til å tro at flesteparten av informantene åpnet seg opp i intervjusituasjonen og fortalte ting som ikke ellers kom frem. Før intervjuet ble alle grundig informert om at de ville bli anonymisert, de kunne si fra hvis det var noe de ikke ville ha med i rapporten av sine egne utsagn, og at dette var deres mulighet til å komme til orde. Forskeren understreket at hun ikke var ute etter “politisk korrekt pisspreik”, men hva informantene selv mente, følte, syntes og opplevde. Slik vil empirien være preget av informantenes subjektive oppfatninger, som kan være en viktig del av et beslutningsgrunnlag.

Deltakende observasjon gjør at du kan tilegne deg kunnskap om mennesker gjennom førstehånds erfaringer (Fangen 2010: s. 15), men det er begrenset hvor mange intervjuer og samtaler én forsker kan gjennomføre alene. Når det kommer til sosialantropologisk metode, vil størrelsen på utvalget naturlig nok være liten. I en spørreundersøkelse er det mulig å ha tusenvis av respondenter, noe som vil understøtte den generelle gyldigheten. I kvalitativ forskning med lite utvalg er det mer begrenset hvor generelle konklusjoner forskeren kan komme til, når intervjuobjektene til sammen er under femti, sammenlignet med spørreundersøkelser med utvalg på flere tusen.

Ved gjennomføring av en oppfølgingsstudie kan det være lett å finne det man leter etter. I dette tilfellet vil det si at hvis forskeren kun søker etter de samme funnene som i Oxfordstudien, så vil hun finne det. Det er dermed viktig å understreke at i vårt tilfelle tilstrebet forskeren å være så åpen som mulig i felt, for på den måten å få så uhildet empiri som mulig. Det kan også ha vært et

mål å se om noen av Oxfordstudiens konklusjoner kunne motbevises. Imidlertid bekrefter og komplimenterer materialet fra dette feltarbeidet hovedtyngden av Oxfordstudiens funn.

3.7 Empiri som viktig stemme

Empirien kan vise oss ulike perspektiv, samt understreke viktigheten av å snakke med personer som skal leve med beslutningstakernes avgjørelser. Gjennom empirien kan vi høre deres stemmer, som igjen kan gi et bredere beslutningsgrunnlag. Selv om en soldat eller offiser skulle være uenig i ulike implementeringer eller avgjørelser, vil vedkommende kunne være mer lojal mot en beslutning der han eller hun har fått ytret sin mening, enn mot en beslutning der vedkommende ikke har hatt noen påvirkningsmuligheter. Flere av informantene i denne studien uttrykker frustrasjon over politiske og byråkratiske beslutninger tatt uten å spørre dem det gjelder. Denne rapporten, i tillegg til Oxfordstudien og tidligere studier fra Forskning på årskull, kan være nyttige bidrag til å øke beslutningsgrunnlaget.

Figur 2.4 De tre musketerer.

4 Kjønnsblandede rom

4.1 Empirisk materiale og diskusjon

I dette kapittelet vil vi presentere deler av alt det empiriske materialet som ble samlet inn i løpet av de to feltarbeidene. I de neste to kapitlene vil informantene selv kommet til orde. Dette er kanskje det mest vesentlige segmentet av denne studien, så det er viet stor plass til sitatene. Siden utvalget er såpass lite, til sammen 44 intervjuer, vil det være vanskelig å kunne komme med bastante påstander om den generiske betydningen. Imidlertid er studien også basert på uformelle samtaler og samvær med hundrevis av soldater og befal, i tillegg til flere års forskning på tematikken. På bakgrunn av dette føler vi det er relevant å formidle funnene.

Lilleaas og Ellingsen påpeker i sin rapport at praksisen med gutter og jenter på samme rom har en *avseksualiserende og konfliktdependende effekt*, særlig når positive faktorer som tydelig og observant ledelse, strengere seleksjon av rekruttene, mindre tilgang til alkohol og byliv nær leiren og et stramt arbeidsopplegg med tilsvarende muligheter for gode mestringsopplevelser (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 81).

4.2 Positiv og negativ respons

Responsen på praksisen med kjønnsblandede rom var overveldende positiv, både fra menige soldater og befal og offiserer. Av alle informantene som ble intervjuet eller som forskeren snakket med, var det få som skilte seg ut fra de andre ved å ha negative holdninger til kjønnsblandede rom. Som tidligere studier viser (Hellum 2010, Rones og Hellum 2013, Lilleaas og Ellingsen 2013), beskriver guttene et stemningsskifte når det kommer ei jente inn i rommet. Mange gutter uttrykker en positiv holdning til dette, at det blir mindre griseprat og prompehumor:

F⁸: Du bor på rom sammen med ei jente, hvordan er det?

I: Det går bra. Vi er heldige med hvilken jente vi har fått, da, hun er veldig hyggelig og helt sånn kurant jente. Så jeg tror vi kunne fått verre, holdt jeg på å si. Eller kanskje en mer sånn fjollete jente som tar veldig veldig stor plass, da. Jeg har to søstre, og hun er ikke akkurat i nærheten av de to.

F: Er de sånn "fjollete som tar mye plass"?

I: Ja, eller altså..., de bruker en time på badet, holdt jeg på å si, og sminker seg, og det har jeg ikke opplevd med hun som er på rommet vårt nå. Nå vet jeg ikke om hun glemmer seg på badet og gjør det, eller hva hun gjør, men jeg merker det ikke i det hele tatt. Og det er det som er litt deilig. Men det hadde ikke vært noe problem heller.

F: Er det noen forskjell på å bo på rom sammen med gutter og jenter, synes du?

I: Det er nok litt. Jeg tror du skjerper deg litt mer når det er ei jente i rommet.

F: Hvordan skjerper deg, da?

I: Nei, altså, alt fra hva du sier til hvordan du oppfører deg. Altså, det var jo... før hun kom inn, da var vi rent gutterom, vi var fullt rom, seks gutter. Så da var det veldig barnslige tilstander på rommet.

F: Hvordan da?

I: Alt fra å ligge og ha prompekonkurranser og sånne ting, da. Mens det har jeg ikke merket noe av nå, etter at hun kom inn. Det var utrolig mye før.

F: Savner du det?

I: Nei, jeg synes det er deilig at de har sluttet med det. Men nå er ikke jeg en av de som gjør det, da, men det er jo de andre på rommet. Jeg synes bare det er deilig at de har..., jeg er ikke helt på det planet der som de er.

Erfaring sier at språk og adferd endrer seg noe blant guttene når det kommer ei jente på rommet. guttene takler dette ulikt, men det kan virke som om de guttene som har vært eksponert for jenter

⁸ Intervjuobjekt refereres til som I og forsker som F.

tidligere, har større forståelse og høyere toleranse for jenter. De fremstår ikke som så ukjente, mystiske og spennende, men gutter og jenter kan omgås på en naturlig måte til tross for at de erkjenner at det er forskjeller mellom dem. Noen foretrakk likevel å bo på rom med personer fra sitt eget kjønn.

F: Ble du spurt om du ville dele rom med jenter, eller?

I: Nei.

F: Men syntes du det var greit, eller?

I: Mmm..., ok.

F: Så du hadde ikke noe imot det den gangen?

I: Nei, jeg hadde litt imot det. Det er klart, det er ikke den samme friheten som du har med gutter heller, da.

F: Hva er bedre med å bo på rom med bare gutter?

I: Nei, det er litt sånn..., det er ikke så mye drama, da. Og alle forstår hverandre, og det er ikke noen sånn type stress, da. I hvert fall ikke..., ikke for å være slem eller noe, men det virker som om de jentene er mye mer selvsentrerte enn andre. Gutter bryr seg lissom ikke så mye om ting, men... . Jeg krangler faktisk en del med jentene på rommet også, da. For det at jeg, for eksempel, tar opp med de at..., sånn type at det ikke er greit at de legger rettetenger og sminkedritt over hele vasken og sånn type ting, da. Vi gjør jo ikke det, så hvorfor skal de få lov? Altså, det er greit at de gjør det, men at de forlater ting, bare rot og sånt.

Denne soldaten uttrykker at jentene ikke følger de rutineene han mener hører hjemme i Forsvaret. Skal det være sminke på vasken, skal det være kamuflasjesminke. Han mener jentene lager unødvendig mye drama og at gutter er lettere å leve med. Med tanke på den høye mannsandelen i Forsvaret, og det vi oppfatter som en organisasjon preget av sterk maskulinitetskultur, vil det være naturlig å anta at det er flere som deler hans oppfatning. Noen fremhever at sosialiseringsmønsteret- og innholdet endres når det kommer jenter inn på rommet. Én mannlig soldat sier det slik:

I: Men jeg tror lissom sånn at egentlig så synes mange av guttene at det er litt dårligere stemning å bo med jenter enn bare gutter, da. Egentlig alle på rommet, da, at vi hadde..., det er lissom sånn, det blir jo ikke det samme, på en måte. Du kan ikke være sånn som du er med bare gutter, når det er jenter der og.

F: Hva er det du ikke kan...?

I: Nei, det er lissom sånn vanskelig, bare noe vanlig gutteoppførsel, holdt jeg på å si, da.

F: Det er mange som sier sånn promping og raping og sånn...

I: Ja, sånne type ting, men det er ikke helt bare det heller, da. Det er lissom bare sånn at du kan ikke si alle tinga du vanligvis ville sagt. Eller masse sånn type..., altså, gutter er ofte bare slemme med hverandre for moro skyld. Det takler ikke jenter ofte så godt, da.

F: Kødning?

I: Ja, på en måte. Veldig mye.

F: Det er veldig vanskelig å vite hvor den linja går. Hva folk tåler. Folk tåler jo veldig forskjellig?

I: Jeg tror heller egentlig det bare er bedre for jentene enn det er for guttene. At de bor felles. At det er heller en fordel for jentene.

F: Du tror ikke det er noen fordel for gutter å bo med jenter?

I: Ikke strengt tatt så mye. Jeg tror egentlig flesteparten av guttene heller ville bare bodd med guttene helst. Flesteparten i hvert fall, det er jo alltid noen som..., det er jo alltid flere forskjellige meninger der ute, men jeg tror flesteparten egentlig ville hatt... Du er jo bare på rommet for å slappe av og gjøre noen andre ting.

F: Men tror du det hadde vært bedre om det hadde vært egne jenterom og egne gutterom?

I: Kanskje for guttene, men jeg tror ikke det hadde vært så mye bedre for jentene. Jeg kjenner jo folk i andre rom og, da, som er sammen med jenter, og de krangler mye med jentene de og. Det er jo litt drama med gutter og, men det er jo ikke i nærheten av det samme nivået, da. Og ting. Ofte.

F: Men du tror ikke egne jenterom...?

I: Nei, jeg tror ikke det hadde lønna seg for jenter.

F: Du tror ikke det hadde gått bra med egne jenterom?

I: Jo, jeg tror det hadde vel gått bra, men jeg tror det ville blitt veldig mye... en del drama, da. At det heller er litt vanskeligere.

Denne soldaten mente det kun var til fordel for *jentene* å dele rom med guttene, som på sin side hadde det best med egne gutterom. Denne meningen var ikke særlig utbredt blant informantene i denne studien, men ett av hans poenger, det at det blir mye “drama” med egne jenterom, var noe som ble gjentatt av nærmest alle informantene. Også kvinnelige soldater var stort sett negative til egne jenterom. For den neste kvinnelige soldaten var de tingene hun forbandt med “gutte-ting” de samme tingene som hun selv var interessert i og likte å gjøre. Hun mente at hun passet litt bedre sammen med gutter enn med jenter. Å bo på eget jenterom var hun ikke positiv til:

I: Jeg ville ikke bodd på det selv. For, som sagt, mange jenter på ett rom, det blir... det kan fort bli veldig drama av det, for jenter er jo veldig opptatt av drama, he he he. Og jeg er mer sånn en guttejente, jeg liker..., jeg har guttehumor, jeg er tøff i språket mitt, og jeg liker ikke å snakke om sminke og klær og alt det jenter flest er opptatt av. Jeg hadde ikke klart å bo på et fullt jenterom.

Til tross for at hun vektlegger sine egne “maskuline” egenskaper her, så må vi påpeke at vi under feltarbeidet observerte at hun også hadde mange egenskaper som vi ofte forbinder med det feminine. Blant annet var hun svært omsorgsfull, på en måte som skilte seg vesentlig fra guttene. Hun legger vekt på at hun kanskje ville oppført seg annerledes hvis hun hadde bodd med bare jenter, det ville blitt mer “drama”. Noe som gikk igjen i samtaler og intervjuer var påstandene om at egne jenterom bare produserte “masse drama”. Både gutter og jenter uttrykte skepsis til at jenter skulle bo for seg selv. Hovedargumentet fra soldatene er at det blir mye “drama” og at

jenter ikke klarer å bo sammen uten at det genererer mange konflikter. Én mannlig soldat sier dette om temaet:

F: Men hva tenker du om egne jenterom, da? Det er ikke det her?

I: Nei, det er ikke det her. Egne jenterom..., ok, fra min erfaring, da, med jenter siden jeg har en søster, da, hvis du plasserer mange jenter sammen i ett rom, et lite rom, så blir det fort mye krangling. Det blir det.

F: Mer enn hvis bare gutter bor sammen?

I: Ja, jenter henger seg litt mer opp i detaljer og driver og alltid..., en liten ting kan være veldig stort, da. Mens for oss gutter så er det mer sånn at vi bryr oss mindre, jeg er kanskje sur på han der, men så går det over raskt. Så vi er jo forskjellige. Så, jeg vil si, et gutterom, det er mye lettere at det kan gå veldig bra, da. I stedet for et rent jenterom, da kan det fort bli mye konflikter. Så jeg synes egentlig ordningen sånn vi har her på leiren, at det er blanding er egentlig veldig bra. Og vi ser jo, det bør ikke være sånn at det er rene gutte- og jenterom heller, fordi vi er jo ute i felt sammen, og der har vi jo de samme oppgavene. Vi bor sammen der, og det blir på en måte det samme, da. Så det bør ikke være noe forskjell på det egentlig.

Denne soldaten ser flere fordeler med kjønnsdelte rom, men legger også vekt på jenter som konfliktskapende og “dramatiske”. Han baserer meningen sin på erfaring med å vokse opp med sin søster i nær alder. Et av funnene fra denne studien er at eksponering overfor det motsatte kjønn avmystifiserer og reduserer seksuell spenning. I neste delkapittel skal vi se nærmere på dette temaet.

4.3 Seksuelle følelser

VG publiserte en artikkel 6. juni 2014 (Johnsen og Mikkelsen 2014) der de henviser til Vernepliktsundersøkelsen fra 2012, og resultatene derfra som viser at 23 % av jentene svarte at de hadde blitt utsatt for seksuell trakassering (Veien 2013). Hvis vi klikker nedover i kommentarfeltet i VGs avisartikkel, finner vi to tilfeldig utvalgte kommentarer som tar opp relevante problemstillinger i Forsvaret med hensyn til kjønnsrelaterte utfordringer. Ytringer i kommentarfeltene til nettaviser anses ofte som svært useriøse, og forfatteren av denne rapporten er av samme oppfatning. Imidlertid kan det være interessant å se hva slags holdninger og oppfatninger som *kan* finnes der ute. Kommentarene er på linje med flere av våre informanternes meninger, og typiske utsagn vi har hørt i vår forskning, derfor anser vi det som relevant. Disse to sitatene er tilfeldig valgt blant mange:

██████████ · [Statoil Service Desk IT hos CGI's Official Page](#)

Nulltolleranse mot onanering og ein gjeng med folk i slutten av tenårene,.. hmm, Kanskje det er en del av problemet?

[Svar](#) · [Liker](#) · 2 · [Følg innlegget](#) · [12. juni kl. 07:16](#)

██████████ · Toppkommentator · [Høgskolen i Hedmark](#)

Herregud mange av disse blir tvunget inn i militæret etter fylt 18 år, kan ikke kreve at disse ikke er yre i løpet av et år. Lag en apartheid mellom gutta og jentene da hvis det er så ille, eller drit i å gå i militæret, det er for det meste et sted for menn.

[Svar](#) · [Liker](#) · 2 · [Følg innlegget](#) · [Redigert](#) · [12. juni kl. 10:35](#)

Den første problemstillingen dreier seg om at Forsvaret ikke kan bestemme at unge mennesker i sin muligens mest virile alder ikke skal ha seksuelle behov og lyster. Den andre går på en antakelse om at jenter og gutter bør holdes adskilt for å unngå seksuell kontakt, mens den tredje tar opp Forsvaret som en mannsbastion der kvinner ikke hører hjemme. Disse tre stereotypiske problemstillingene vil vi kikke litt nærmere på.

Én av lederne som ble intervjuet under feltarbeidet hadde gjort seg mange refleksjoner rundt dette med kjønnsblandede rom. Han fremhever gode erfaringer, og peker på andre årsaker til utfordringene Forsvaret har med seksuell trakassering og andre typer konflikter soldatene imellom. Det er i tillegg interessant å se at han understreker at ungdommene ofte blir undervurdert, og at majoriteten av de som avtjener førstegangstjeneste i dag i stort monn er selektert inn, mer enn tvunget inn. Dette, mener han, gjør at vi har meget oppegående og motiverte soldater, “kremen av norsk ungdom”.

F: Du er jo sjef for soldater som bor på kjønnsblandede rom, hva tenker du om det? Fordeler og ulemper?

I: Tidligere så var det jo, av en eller annen grunn, ikke tekkelig å gjennomføre mixed rom. Det lå rett og slett ikke i tankerepertoaret vårt. Og det vi opplevde ved å ha rom utelukkende bestående av jenter og gutter hver for seg, hadde vi mye dårlig erfaring med. Ikke nødvendigvis på grunn av uheldige hendelser eller noe sånt, men at miljøet på de rommene ble skadelidende av det. Vi kom til stadighet over det at det satt mange, som hørte hjemme på de jenterringene spesielt, rett og slett satt ute på gangen fordi de ikke orka å sitte på sitt eget rom. Det var jo en stadig strøm med gjester. Og da måtte man gå inn og gjøre bestemmelser om at de ikke skulle ha noen gjester på rommene sine, og det blir også feil. Så nå som vi har gjennomført mixed rom, så har jeg egentlig bare utelukkende gode erfaringer med det. Både fordi at rommet tar vare på seg sjøl, det er mer respektfullt overfor de som bor der, de tar vare på hverandre, og de respekterer hverandre på en helt annen måte enn når det

er “oss” og “dem”. Og at de klarer å organisere rommene sånn som de er organisert lagsvis, altså at laget bor sammen. Da får laget med seg hva som skjer, og de bygger bånd på en helt annen måte enn hvis de skulle bodd på forskjellige rom. I tillegg, i den grad jenter er mer utsatt, overfor flertallet og gjerne beilere og sånne ting, så merker jeg det at rommet beskytter dem på en mye større måte enn om de skulle vært på et jenterom. Det blir jo en forbrødring inne på det rommet, og man tar vare på sine egne. Da vet man å jage bort de som ikke er ønska, og det merker man fort er et kjemi-spørsmål. Så jeg har kun bra erfaring med mixed rom.

F: Hva med sånn seksuell tension (spenning)? Hva tenker dere rundt det?

I: Jeg tror mixed rom er med på å ta brodden av den seksuelle spenninga. Og at den seksuelle spenninga ikke foregår på rommet, men i størst grad på fritida, og da ikke nødvendigvis mellom de som bor på samme rom, fordi de har fått et helt annet forhold, som ikke er knytta opp mot seksualitet på samme måte. Og, ja, at det er noen som har seksuell spenning, det er naturlig, men at det er mindre seksuell spenning mellom de som bor på rommet, i forhold til om det skulle vært som før, med at det var “oss” og “dem”. Det er sånn jeg ser det. Og de blir mer som brødre og søstre enn seksuelle objekter.

F: De er jo fulle av hormoner, og det er kanskje ikke så lett å styre lystene?

I: Jeg tror vi tilegner de yngre litt mer meninger og enkelthet enn de faktisk er i besittelse av. Fordi de er, i hvert fall sånn jeg opplever de, mer reflekterte nå enn de var tidligere, i hvert fall de vi får inn, man kan jo bruke uttrykk som “kremen av norsk ungdom”. Ikke nødvendigvis at de er det, men de vet i hvert fall å tilpasse seg. Og de er, sånn jeg opplever det, veldig flinke til å ta hensyn. Og jeg tror den mengden seksuell spenning som foregår på kaserna, er mye mye mindre enn det man finner på en folkehøyskole eller videregående skole. Det at de opplever så mye sammen, gjør at de opparbeider en helt annen respekt for hverandre enn de gjør på videregående skole. Og det at de er så mye sammen gjennom tjenesten, er også med på at de oppnår en helt annen respekt for det å leve sammen på alle mulige vis. Utover det seksuelle. Så, i hverdagen hos oss, så er det nok mye seksualitet blant mannskapene, men ikke i retning kollegene. Og jeg har samling med jentene på omtrent månedlig basis, bare for å lodde stemninga, og de har sin egen talsperson, og jeg har ingen negative tilbakemeldinger. I den grad det har vært negative tilbakemeldinger på romsammensetning, så har ikke det vært at noen jenter vil ut, men at rommet er misfornøyd med enkeltindivider, uavhengig av kjønn, som ikke bærer sin vekt når det kommer til indre tjeneste, romorden, det å stå opp om morran og sånne ting. Det å skru av dataen. Og rett og slett vise hensyn.

I sosialantropologien er dikotomien “oss” og “dem” en viktig distinksjon⁹. Dette er gjerne slik vi mennesker opplever verden, gjennom å kategorisere hverandre, med vekt på skillet mellom “oss” og “dem”. Offiseren her peker blant annet på negative følger av segregering av kjønnene, som

⁹ Se bl.a. kapittel om sosial differensiering i Eriksen, Thomas Hylland, *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropolog*, s. 131–154.

gjør jentene mer spennende og at rommet blir et valfartssted. Videre viser han til at de som bor på rom sammen anser seg selv som et team, og at respekten for hverandre og det de går gjennom i førstegangstjenesten binder dem tettere sammen. Han avviser ikke at det kan ulme med seksuelle følelser blant soldatene, men hevder at kjønnsblandede rom heller nedtoner seksuell trakassering enn fremmer den. Empirien i denne studien viser at det er lite sannsynlig at kjønnsblandede rom medfører seksuell trakassering. En soldat snakker om hvor pinlig det kan bli i ettertid hvis man er intim med en medsoldat:

(...) jeg tror på starten, i hvert fall i rekrutten, og litt etterpå, så var folk mest redde, for det var ikke lov, ikke sant. Det er egentlig ikke lov til å gjøre sånt, man kan få refs og bot. Hvis man gjør det. Men nå etter hvert, jeg tror det har skjedd et par ganger, hvor det ikke har vært refs eller noen har fått noen konsekvenser for det, da. Men det som stopper folk nå, tror jeg er fordi hvis du hooker opp med noen, og du ikke gjør noe med det, på en måte, da, hvis du ikke blir sammen etterpå, så blir det fort veldig kleint. Og rykter sprer seg jo sånn (knipses) med én gang. Så vet hele troppen det, og jeg tror at det er mye av grunnen til at det ikke skjer.

Imidlertid kan det virke som at soldater er mer tilbøyelige til å senke terskelen for hva de kan tillate seg å vise av seksuell oppmerksomhet rettet mot kvinnelige medsoldater når de er påvirket av alkohol. Det snakkes mye om “fylla”, og hvilke “feil” som gjøres da. Ei kvinnelig soldat forteller om en hendelse med en gutt i troppen:

I: Nå tar gutta litt av noen ganger når de er på Svingen eller Arctic, for eksempel, så da prøver de seg jo alltid. Så jeg har hørt om..., han ene fikk et hardt kne i balla, for eksempel.

F: Hvorfor det?

I: Nei, jeg vet ikke, han gikk vel for langt. Tenker jeg.

F: Av ei jente, eller?

I: Ja, av ei jente. Hun var i vår eldste kont. Som dimma nå nettopp. Alle sier at han er jo en av de som fortjener det. Han går litt langt noen ganger. Da var det bare klapp på skuldra til henne, og så var det bare “det fortjente han godt”.

F: Fikk han pes etterpå?

I: Ja, ja, de får jo høre det når de dummer seg ut sånn. Klart, da gjør de ikke det igjen.

Et av hovedargumentene mot kjønnsblandede rom er nettopp dette med seksuell trakassering. Men det virker som om noen soldater har større problemer med å temme sine seksuelle lyster etter alkoholinntak, noe som heller ikke er uvanlig i det sivile samfunn heller. Det finnes eksempler der romkamerater har gått over streken etter en fuktig natt på byen (Bråthen 2014), og selv om vi absolutt ikke skal undergrave alvorligheten av de tilfellene der det skjer, virker det som det er en sjeldenhet.

En mannlig informant forklarer slik hvorfor det ikke blir noen tafsing mellom romkameratene av ulikt kjønn:

I: Nei, det er ingen som... Jeg tror egentlig flesteparten bare synes de er ekle.

F: At jentene er ekle?

I: Akkurat de to i hvert fall.

Om han har rett i sine antakelser er umulig å bekrefte, men at det å bo og leve tett innpå hverandre medfører en mer realistisk opplevelse av de normale menneskelige egenskapene hos representanter for det motsatte kjønn, virker sannsynlig. Mange av soldatene uttrykker nettopp dette som en årsak til at de seksuelle følelsene kjølner blant de som deler rom.

F: Men hva tenker du da? Bør det være kjønnsdelte rom, eller bør det være..?

I: Det er bra med mixed rom, det er det.

F: Du synes det?

I: Ja, egentlig.

F: Hva er det som er bra med det, da?

I: Nei, altså, hvis ikke, så hadde det blitt ei sånn jentegruppe, og så hadde gutta vært en sånn guttegruppe. Men hvis man bor sammen med de, så blir det litt mer sånn samla. Føler jeg da.

F: Dere er jo unge og fulle av hormoner og tenker sikkert ganske mye på sex, hvordan klarer man å ikke tafse på hverandre?

I: Eh..., nei, sånn som i rekrutten, spesielt, da..., ja, da var det hardt, he he he. Ah, da var det mange som sleit.

F: Men hva gjør man? Det skjer ikke noen voldtekter eller noen sånne stygge ting? Man holder seg jo tilbake på en eller annen måte, da?

I: Ja, nei, sånn som å bo med noen, jeg har bodd med de to jentene, kunne ikke ha funnet på å ha sex med de, egentlig. For, jeg kjenner de så godt. Ikke det at det gjør noe å kjenne noen for å ha sex med de, he he he, men... Nei, jeg vet ikke.

F: Men de blir ikke jente-jenter på samme måte, eller?

I: Nei. Langt ifra. De er veldig guttejenter, på en måte, da. Det blir ikke samme tiltrekninga som til sivile jenter, da, for å si det sånn.

Under begge feltarbeidene uttrykte informantene at de følte seg som en familie, på godt og ondt, når de bodde sammen så tett. Dette, mente de, medførte lavere grad av seksuelle følelser overfor hverandre, da det å ha sex med familiemedlemmer er noe som ikke er akseptert eller ønsket. I tillegg terper befalet allerede i rekrutten på reglene om at seksuelle relasjoner i leir er absolutt forbudt. En kvinnelig soldat uttrykker det slik:

Jeg tror det har mye med at i rekrutten fikk vi høre mer enn én gang at det var "no go" på å drive på med noen i troppen. Og så blir man som en familie. Du ser på dem som brødrene dine. Og innimellom så er man dritt lei de man er i troppen med, og andre ganger er de kjempekule. Så i hvert fall for min del, da, så..., det er brødrene mine, jeg kunne aldri tafsa på brødrene mine på noen måte.

I tillegg poengterer en informant at det er personlige egenskaper som gjør om man trives på rom eller ikke, konfliktene er kjønnsuavhengige.

F: Jeg har jo hørt at dere har snakka om at man blir som en familie?

I: Ja, det stemmer jo det. Det blir jo..., det fører jo med krangling og alt som er. Men samtidig, man passer jo på hverandre og vi har jo en god kommunikasjon sammen, da. I hvert fall, de aller fleste.

F: Men det er ålreit stemning på rommet?

I: Ja da, stort sett så er det det. Men det begynner å bli noen som går litt lei av hverandre, så...

F: Men tror du det har med kjønn å gjøre, eller tror du det har med personlighet å gjøre?

I: Jeg tror egentlig mest det har med personlighet å gjøre. For det er jo alltid sånn uansett, så passer man jo ikke sammen, alle passer jo ikke sammen. Når du bor en halv meter fra hverandre, det bor seks stykker på et rom og du gjør alt sammen, og du tilbringer kanskje to måneder i strekk, da, sammen med en person, og du egentlig ikke liker han, og du trives ikke altfor godt sammen med han, da. Så kan fort nervene komme litt etter hvert.

Når det oppstår konflikter, er det viktig med noen man kan gå til for å få hjelp. Imidlertid viser empirien i denne studien at de fleste soldatene ønsker å ordne opp i problemene på egen hånd. Ved siden av tillitspersonsordningen, kan soldatene ta kontakt med lederne sine, nærmeste befall, eller troppssjef. Hvis de føler det er alvorlig, gjør de gjerne det, men hvordan saken behandles kan noen ganger virke litt vilkårlig.

4.4 Ledelse som påvirkende faktor

Oxfordstudien (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 12 og 36–37) understreker viktigheten av godt lederskap for å kunne ha en god gjennomføring av et kjønnsdelt forsvar. I følge deres vurderinger er én av utfordringene med Forsvarets lederstruktur at alt skal avgjøres på lavest mulig nivå. Det medfører at visse problemstillinger aldri kommer ledere på høyere nivå for øre, noe som er problematisk da det er der de strategiske beslutningene om endringer skal tas.

Den seksuelle trakasseringen vi ser, fremmes av en ledelsesfilosofi der man signaliserer tydelig at konflikter og andre problemer skal løses på “lavest mulig nivå”. Filosofien er verdifull i forhold til å trene på en krigssituasjon der det må handles raskt og på stedet, men fungerer negativt i forhold til behovet for å få de negative eksemplene “opp” i organisasjonen (ibid: s. 12).

Noen ganger tar soldatene heller ikke opp konflikter med befalet, da de mener at dette må de ordne opp i selv. Dette kom også til syne under feltarbeidet på Skjold. En konflikt mellom romkamerater kom aldri befalet for øret fordi de involverte *ikke* anså det som et stort nok problem:

F: Men en sånn konflikt, er det noe dere bare tar internt, eller?

I: Ja, det blir tatt internt.

F: Dere tar det ikke opp med befalet?

I: Nei. Det har lissom ikke gått så langt.

F: Nei, så de vet ingenting om sånne “småkonflikter” som deres? Kjenner de til det?

Tror du de merker det på noen måte?

I: Det kan hende de merker det. Spesielt når det gjelder (...) og (...) ¹⁰, for de er jo på samme lag. Så befalet har sikkert merka det. Men samtidig, i tjenestetid, så, da hamrer de ikke løs på hverandre på samme måte.

Da forskeren tok opp denne interne konflikten mellom noen av informantene med befalet, viste det seg at saken var ukjent for ham. Informantene mente de ikke skulle plage ham med det, siden det ikke var “viktig nok”. Hva befalet kunne sagt eller gjort i denne bestemte saken er vanskelig å vite, men det kan virke som om alle nivåer har sine hemmeligheter. Imidlertid har de fleste tro på at de kan gå til befalet hvis det virkelig butter, men det skal stå mye på spill før man gjør det:

F: Men hvis man ber om å bli flytta, godtar befalet det, eller?

I: Eh, jeg tror egentlig ikke det. For rommene er jo satt opp sånn for en grunn. Men hvis du virkelig hadde mistrivdes, da hadde de nok flytta deg.

Inntrykket vi får gjennom denne empirien er at soldatene har høy terskel for å gå til befalet med ting de finner utfordrende, men at de har tro på hjelp hvis de først spør.

5 Maskulinitetskultur – hvordan tas kvinner imot i Forsvaret?

Alle organisasjoner har sitt eget stammespråk, sin egen organisasjonskultur, og vil i større grad være preget av visse typer holdninger enn andre. I Oxfordstudien blir det påpekt at det finnes ulike kategorier av maskulinitet (Lilleaas/ Ellingsen 2013: s. 17–19, 27–34 og 73–75). De refererer til hegemonisk maskulinitet, marginalisert maskulinitet og “retro-maskulinitet” (ibid: s. 18). Forsvarets utfordring når det gjelder å være en god arbeidsplass *også* for kvinnene, er at organisasjonen er preget av en sterk maskulinitetskultur. Forsvaret har i flere år gjennomført tiltak for å endre på dette, helt siden Stortingsmelding 36 fra 2006/2007 (Forsvarsdepartementet 2007) og den påfølgende pilotstudien “Monolitt eller mosaikk?” (Ellingsen, Karlsen, Kirkhaug og Røvik 2008) hevdet viktigheten av endringer for å øke kvinneandelen blant militært ansatte. I 2012 kom rapporten “Tiltak for å øke kvinneandelen i Forsvaret” (Steder og Fauske 2012), som foreslo flere måter å tiltrekke seg og beholde kvinner i Forsvaret. Endring av adferd tar lang tid, mens endring i mentalitet og holdninger av den kulturen som “sitter i veggene” tar enda lenger tid. Gjennom feltoppholdet opplevde forskeren visse ting som tydelig viste at Forsvaret er en arbeidsplass *av menn, for menn*. Kapittel 6 vil diskutere denne problemstillingen fra et mer teoretisk perspektiv, i dette kapittelet velger vi å betrakte temaet gjennom empiriske tilfeller.

¹⁰ Navnene er fjernet grunnet anonymiseringshensyn.

I 5.1 eksemplifiserer vi maskulinitetskulturen og problematiserer hvor naturlig dette føles for informantene, uavhengig kjønnsbakgrunn.

5.1 Kultur eller ukultur?

Ett eksempel forskeren funderte en del på under det ene feltarbeidet, var at det månedlige skrivet fra soldatenes fellesorganisasjon på alle toalett med det passende navnet “*The Toilet Paper*”, i en del tilfeller også var prydet av bilder av nakne eller lettkleddede damer, såkalte “puppebilder”.

“Avisene” inneholdt ellers informasjon som førstehjelp, militærtekniske fakta og vitsetegninger. Sett fra forskerens ståsted var ingen av bildene støtende eller sjokkerende, men det skurret likevel at slike hang både på jente- og guttotoalettene. Alle informantene fikk dermed spørsmål om dette under intervjuene; “Hva synes du om de bildene?”, “Plager de deg?”, “Hvorfor/hvorfor ikke?”, “Har bildene en positiv funksjon?”, “Er disse bildene med på å redusere de mannlige soldatenes seksuelle behov og eventuelle frustrasjon?”. Forskeren ønsket å finne ut om bildene hadde en viktig funksjon som hun kanskje ikke umiddelbart forsto. Bildene i seg selv var som nevnt verken grove eller støtende, men på bakgrunn av diskusjonen rundt maskulinitetskulturer er det viktig å sette spørsmålstegn ved bruksnyten av dem. Hva slags betydning har de egentlig?

Figur 5.1 Eksempel på *The Toilet Paper* med bilder av lettkleddede kvinner. Dette var det “drøyeste” eksempelet.

Hovedresponsen fra soldatene var at dette var harmløst, at både reklame og internett inneholder verre ting. De vernepliktige jentene svarte at de ikke ble støtt av bildene, de la knapt merke til dem og hadde ikke reflektert over dem i det hele tatt. Imidlertid bør det påpekes at de kvinnene som i dag avtjener verneplikten, selv har valgt å være i Forsvaret. Dette medfører en høy toleranseterskel for det de forventer av “maskulin kultur”. Denne kvinnelige soldaten ble spurt om nytteverdien av puppebildene:

F: Men er det noe gutta trenger, eller koser seg med?

I: Nei, jeg tror ikke de bruker det i det hele tatt.

F: Kanskje hvis de koser seg mye på do, så kan det jo hende...?

I: He he he, ja, kanskje littegranne...

F: - At det har en funksjon, liksom?

I: Jeg vet ikke, kanskje for noen? Naah..., ut i fra det jeg har hørt fra dem, så har det ikke vært sånn “yess, vi har damer på dass!” Det eneste..., da de brukte de Toilet Paperne i rekrutten, så var de flinke til å henge opp sånne ting som vi lærte under rekrutten. Så da kunne vi sitte på dass og pugge på det fonetiske alfabetet og sånne ting. Og det var ganske kjekt. Så det var jo ganske greit – men med noen damebilder, da, som kom som bonus.

F: Nå var jo de fleste jeg så uskyldige, pene bilder, det var ikke noe veldig sånn støtende, men jeg tenker at det kanskje viser litt hvor maskulin organisasjonen er, da?

I: Jo, jo, det er jo greit, da, det er jo sant.

F: - At man tenker at det bare er naturlig at man har det.

I: Ja, jeg har ikke sett på det som noe rart.

F: Du har ikke blitt støtt av det heller?

I: Nææih!

Guttene uttrykte i stort monn at dette ikke var noe de hadde særlig behov for, men de reagerte heller ikke negativt. Vi kan oppsummere med soldatenes holdning til dette som at det ikke er noen “big deal”. Det virket ikke viktig for noen av dem. I fare for å virke som en snerpete gammel dame, ble det likevel viktig å ta opp dette temaet, særlig da det virket som om ingen reagerte på det, men anså det som helt naturlig. Hva sier dette om organisasjonen? Hva slags velkomst er det til unge kvinner og menn at det er helt naturlig med slike bilder? Dette ville vi sette spørsmålstegn ved. Bilder av halvnakne damer og lett infanteri med våpen på samme side kan neppe annet enn forklares som et tegn på en sterk maskulinitetskultur, noe som blir befestet ved at alle uttrykker at dette er en helt normal ting i Forsvaret.

5.2 Bør kjønn ikke være et tema?

En annen leder ytrer under intervjuet ønske om at kjønn skal være et så lite aspekt som mulig når det gjelder Forsvarets utførelse av sine oppgaver. Han påpeker også at kjønnssegregerte rom skaper en “oss” og “dem”- holdning.

På forskerens spørsmål svarer han at det ikke var kjønnsblandede rom da han var menig soldat, men at de bodde på egne jente- og gutterom:

I: Nei, det funka jo greit. Jeg hadde ikke noe... jeg gjorde meg egentlig ikke noen tanker da om at det ikke funka. Men da var ikke det noen tanker om noen alternativ. Men når jeg ser tilbake på det, så forsterka det det med "oss" og "dem" -greia, og det bygger seg nok opp mer spenning på grunn av at de har et eget rom og er en egen gruppe i troppen.

F: Mener du seksuell spenning, eller mener du andre typer spenning?

I: Ikke nødvendigvis seksuell spenning, men en spenning..., eller jo, kanskje..., sånn som er naturlig mellom kjønn. Alltid. Og som man vil prøve å unngå i den settingen vi er i. Og da hjelper det ikke med egne rom. Hvis du skjønner hva jeg mener? Jeg tenkte ikke noe over det på det tidspunktet, men når jeg ser tilbake på det, så var det åpenbart at det hjalp ikke for å integrere jentene, da. Kan du si. For å bruke det ordet.

(...)

F: Merker dere noen forskjell, tror du? På om det er rene jenterom eller om det er mixed rooms?

I: Absolutt. Det tror jeg. Jeg tror det har veldig mye mer å si enn hvis man ikke har tenkt over saken i det hele tatt, enn man kanskje tror. Det tror jeg absolutt.

F: På hvilken måte?

I: Altså, som jeg nevnte, når du har egne jenterom, så oppstår det en spenning. Jenter er, særlig i en sånn type avdeling som vi er, spesielt, da, de vil være jentene i avdelingen, på en måte. Jeg vet ikke hvor mange det er i kompaniet, men for eksempel i troppen min, nå vet jeg vi er færre jenter i troppen min enn i de andre troppene, så er de jo 2 av 24. Og da blir det jo en sånn greie, da er jo det de to jentene. Og vi prøver jo å legge til rette for at kjønn ikke skal være et tema. Bortsett fra at man selvfølgelig legger til rette for enkle ting, sånn at det funker for den enkelte, det er forskjell på jenter og gutter.

F: Det var en jeg intervjuet som sa at "de sier de ikke skal ta ekstra hensyn til jentene, men det gjør de". Hvordan skal man forholde seg til det? De er jo tross alt..., det er jo forskjeller.

I: Ja. Og så lenge man ivaretar de behovene med de åpenbare forskjellene, så mener jeg at det er et poeng at vi gjør det til at kjønn ikke er et tema. For vi er her på samme bakgrunn, altså, på de samme premissene, vi skal gjøre de samme tingene, det blir stilt samme krav. Og i den sammenheng, så ikke nødvendigvis på grunn av det er det bra med mixrom, men at du får bort den her..., at du integrerer dem bedre som en mer naturlig del av gruppa. Og så slipper man den her spenningen som jeg nevnte, som jeg tror vanligvis oppstår når du har egne jenterom. Når jeg snakker om spenning, så mener jeg at da vil jentene fortsatt ha sin større private sfære, og ting vil være spennende.

F: Litt mer mystisk, kanskje?

I: Ja, litt mer mystiske, ting vil være spennende med jenterommet. Du slipper de morratrynene, og du på en måte tar bort en del av spenningen. Du tar litt brodden av den greia der. Og det tror jeg er et poeng. I tillegg til at man selvfølgelig bor sammen, er med i gruppa. At man ikke er med i et lag på dagtid og trekker seg tilbake på jenterommet sitt på kveldstid. Og så bidrar det til en forsterkning av det skillet. For det skillet vil være der.

Denne offiseren underslår ikke at det er kjønnsforskjeller, han uttrykker heller et ønske om at det ikke blir lagt vekt på unødvendig. Men når er det nødvendig og når er det unødvendig? Er likebehandling det samme som likestilling? Eller bør det tas visse forbehold utfra minoritets- og individuelle hensyn, såfremt det ikke hindrer tjenesteutførelsen? I avgjørelsen fra klagenemnda i “nakenbading-saken”, som vi kommer litt inn på i kapittel 5.3 nedenfor, skriver nemnda at befalets (den refsedes) prinsipp om likebehandling er av formildende art:

Det må vises forståelse for at refsede var opptatt av å være konsekvent og behandle alle soldater likt (Klagenemnda for disiplinærsaker i Forsvaret 2014: s. 6).

En slik holdning møter vi ofte blant militært ansatte i Forsvaret. De mener at like rettigheter og plikter er det samme som lik behandling. Men nå er det jo sånn at kvinner og menn faktisk ikke *er* like, og da kan det argumenteres for at de ikke har de samme mulighetene eller vilkårene når de måles etter samme lest eller blir beordret til å gjøre det samme. Det går ikke alltid an å snu ting på hodet og si at det blir akkurat det samme. I fare for å bli for relative, vil vi påstå at noen ganger er det å forskjellsbehandle noen med på å fremme likeverd og likestilling, og å gi ulike personer de samme mulighetene.

5.3 Seksuell trakassering

Ifølge Vernepliktsundersøkelsen for 2013 (Berge 2014) svarer 17 % av de kvinnelige, og 2 % av de mannlige soldatene at de har opplevd seksuell trakassering. Det er en nedgang fra Vernepliktsundersøkelsen året før (Veien 2013), da 23 % kvinnelige og 2 % mannlige soldater oppga det samme.

Etter en mye omtalt sak fra 2011 der en kvinnelig soldat ble beordret til hygienevask i kaldt vann sammen med en kvinnelig medsoldat og om lag 30 mannlige (Holm 2011), vakte det i november 2014 igjen reaksjoner da refsen til befalet i saken ble opphevet av Klagenemnda for disiplinærsaker i Forsvaret (Klagenemnda for disiplinærsaker i Forsvaret 2014). Det er ikke denne rapportens hensikt å diskutere selve saken, men det er relevant å ta opp diskusjonene rundt den, da de omhandler Forsvarets omdømme med hensyn til hvordan kvinnene behandles. Da det ble kjent at refsen ble opphevet, uttalte likestillingsombud Sunniva Ørstavik at “Forsvaret har utvilsomt store likestillingsutfordringer”, og “Det er et uttrykk for et kultur- og holdningsproblem i hele Forsvaret” (Zondag 2014). I en fjernsynsdebatt på NRK mandag 3. november 2014 (NRK 2014) siterer Ørstavik tall fra Vernepliktsundersøkelsen fra 2012 (Veien 2013) om at nær en fjerdedel av kvinnene oppgir at de har blitt seksuelt trakassert. Disse tallene hadde en nedgang fra 23 % i 2012 til 17 % i 2013, men tallene fra 2013 var på dette tidspunktet ennå ikke tilgjengelige.

Hvis vi går nærmere inn på spørsmålsformuleringen og definisjonen av seksuell trakassering i undersøkelsen, vil bildet nyansere seg noe. Spørsmålet i undersøkelsen er formulert slik:

Spørsmål 21: Har du som soldat i løpet av din tid i Forsvaret blitt utsatt for seksuell trakassering fra dine medsoldater eller overordnede i tråd med definisjonen?

Definisjonen på seksuell trakassering var uforandret fra 2012 til 2013, og lyder som følger:

Med seksuell trakassering menes uønsket atferd av seksuell karakter, eller annen uønsket atferd basert på kjønn, som krenker din integritet i tjenesten (ibid).

Definisjonen brer vidt med hensyn til hva slags adferd som kategoriseres som seksuell trakassering. “– annen uønsket adferd basert på kjønn, som krenker din integritet i tjenesten” kan innebære svært mange ulike type handlinger, noen av mer graverende art enn andre. Forsvaret har nulltoleranse på seksuell trakassering, noe som er en selvfølge i seg selv. Det er et naturlig mål, men ikke et realistisk mål med tanke på den brede definisjonen. Rett og slett fordi slik fungerer ikke mennesker, ikke i Forsvaret, og ikke i samfunnet for øvrig. Målet må være at det blir så få tilfeller som overhodet mulig, og at offiserer og soldater i Forsvaret representerer en holdning og adferd som er forenlig med et godt arbeidsmiljø.

Et annet premiss med undersøkelsen er deltakelse, og det informeres på s. 6 om utvalgsrammen (Veien 2013): *Totalt er utvalget på 7280 personer. Av de inviterte valgte 2403 personer å delta. Dette gir en total svarprosent på 33 % for vernepliktige tilhørende 2013.* Det vil si at 67 % av de vernepliktige ikke har svart på undersøkelsen.

Det er ikke vår hensikt å diskreditere eller minimere resultatene av Vernepliktsundersøkelsen, men nettopp vise til nyansene som forekommer. Dessuten ligger det individuelle forskjeller bak hvert tilfelle, og det er viktig å understreke at tallene ikke bør brukes ukritisk. Vår empiri tilsier veldig lav grad av uønsket seksuell oppmerksomhet, det fortelles om mye tulling, men også mye respekt. Det kan virke som om kjønnsblandede rom er en medvirkende årsak til det sistnevnte.

Noen av de yngre mannlige informantene i tidligere studier innen “Forskning på årskull” har uttrykt frustrasjon over å ikke vite hvordan de skal oppføre seg. Til slutt unngår de jentene, fordi de rett og slett er redde for å bli anklaget for “kjønnsdiskriminerende adferd”. Situasjonen bør heller ikke bli slik at soldater blir så redde for å si eller gjøre noe feil at de ikke kan oppføre seg naturlig og dermed heller trekker seg tilbake. Empirien fra denne og tidligere studier viser at eksponering overfor hverandre bryter ned myter og fordommer, noe som igjen fører til bedre integrering og samarbeid. Ut fra dette er det denne studiens konklusjon at kjønnsblandede rom representerer en arena der jenter og gutter blir kjent med hverandre, på godt og vondt, og dermed lærer å leve med forskjellene. Informantene her uttrykker at de legger stor vekt på de felles verdier og interesser de har, på tross av kjønn. Konflikter som rapporteres viser til personlige uoverensstemmelser som ikke har noe med kjønnsforskjeller å gjøre. Tilbakemeldingen fra kvinnelige informanter er at de fleste mannlige medsoldatene er beskyttende og hensynsfulle, det

Oxfordstudien henviser til som *solidarisk maskulinitet* (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 73). En kvinnelig informant forteller om hensynsfulle menn:

I: Ja, de har vært veldig sånn, for eksempel at de..., isbading – det er veldig sånn fra befal til befal og, da. Vi har vært og isbadet, og han ene var veldig sånn “ja, dere kan sikkert få skifte bak en MB enn å stå sånn inni teltet sammen med alle guttene og skifte”, mens et annet befal sa “nei, gå inn i teltet”. Så det kommer sikkert litt an på hvilket befal man hadde spurt og.

F: Har man bestemte policyer på det?

I: Nei, jeg tror det er litt sånn opp til enhver. Så det endte med at vi sto inni teltet og skiftet, men alle var så kalde uansett at de hadde nok med å bare prøve å...

F: Tror du kanskje gutta prøver å skjule seg litt, de og?

I: Ja, men de var veldig greie. Det var liksom sånn at den som var først ferdig; “skal jeg holde håndkleet?” og sånn, så det var ikke noe problem.

Mange jenter uttrykker også at de føler de blir tatt hensyn til av guttene og mannlige befal, men at noen av de kvinnelige befalene er strengere:

F: Hvordan er de [kvinnelig befal] i forhold til deg? Strengere, snillere? Tar mer omsorg?

I: Nei, det er litt mer sånn for de mannlige befalene, da. Det var jo egentlig et mannlige befal som sa at vi kunne gå og skifte i en MB etter isbadingen, men så var det et kvinnelig befal som sa at det hadde ikke hun gjort, så det var bare å gå og skifte i teltet, lissom.

Her ser vi at det er ulike tolkninger av hvordan kvinnelige soldater skal behandles, noen følger de reglene de kjenner til slavisk, andre bruker igjen skjønn. Det temaet her koker ned til, er hvordan Forsvaret selekterer sine ledere, og hvordan de skolerer i både reglement og i det “å bruke huet”.

Utvalget i en kvalitativ studie er lite, sammenlignet med utvalget i en kvantitativ studie. Imidlertid kommer man dypere inn på respondentene eller intervjuobjektene når man bor sammen med dem og deler opplevelser med dem. Det kan argumenteres at noen kanskje ikke tør å åpne seg opp og dele flaue eller vonde opplevelser og erfaringer med forskeren, derfor kommer ikke dette fram. Imidlertid er det ingen mangel på informasjon av sensitiv karakter som blir delt i de fleste av disse intervjuene. At temaet med seksuell trakassering skulle bli fortiet overfor forskeren virker derfor lite trolig. Nå kan det selvsagt også skyldes tilfeldigheter, som at det ikke har vært noen seksuell trakassering blant soldatene i de to omtalte feltene, og at akkurat denne studiens informanter ikke er blant de 17 % (Berge 2014) som melder at de har opplevd trakassering.

Det amerikanske regjeringsoppnevnte forumet *Defense Advisory Committee on Women in the Services* (DACOWITS) henviser til en Colonel Alan Metzler (Deputy director fra SAPRO¹¹) som rapporterer fra *SAPRO Annual Report* (Jones (chair) 2014), der det blant annet står at det å

¹¹ SAPRO: Sexual Assault Prevention and Response Office.

minimere bruken av alkohol er et viktig element i arbeidet mot seksuelle trakassering og overgrep.

Alcohol use and abuse are major factors in military sexual assault affecting both the victim and the offender. Based on available studies, the CDC has identified pricing, outlet density, and college campus restrictions as promising alcohol policy strategies for reducing the incidence of sexual violence (Jones (chair) 2014: s. 12).

Det at seksuell oppmerksomhet økes “på byen”, da gjerne i forbindelse med alkoholinntak, og jentene fremstilles ofte som “tøser”, “horete”, “feltmadrass” eller “løsaktig” på den ene siden, eller som ofre og flinke på den andre, er kanskje ikke et helhetlig bilde. De fleste er verken det ene eller det andre, eller begge deler eller ingenting på én gang. Det er uansett ikke fruktbart å fremstille jenter og kvinner fullstendig med eller uten seksuelle lyster. Likevel blir det i mange sammenhenger malt et ensidig svarthvitt bilde.

F: Men hva gjør man da, når man har lyster og ikke har kjæreste og sånn? Hva gjør gutta når de er keene her?

I: Nei, de har jo den berømte “runkedassen”, da, som de kaller’n. Som de bruker. Eller så kjører dem fullt på i helga, og drikker seg sørpe og så hender det at de kanskje tar inn på Bardufoss hotell med en eller annen de møtte på Arctic.

F: Er det lokale damer, da, eller er det militære damer?

I: Det er som regel militære. Det er i hvert fall mange i sanitet, der er det mange jenter. Og det hender at de er ute og fester og. Men de angrer jo dagen etter, da.

F: Gutta?

I: Ja, gutta.

F: Hva med jentene?

I: Det vet jeg ikke, faktisk.

F: Hva gjør det med ryktet, liksom? Er det forskjell på jenter og gutter og hva slags rykte man får hvis man har seg med noen en helg eller to?

I: Altså, jeg merker det, vi har jo to i troppen som har gjort det. Gutter. Som har finni hver sin dame og så har de dratt på Bardufoss hotell. Og han ene, det var vel rett etter rekrutten eller noe, første helga vi fikk dra ut. Og han hører det fortsatt! Han får fortsatt høre det. For som regel så har de det man kaller “øl-briller”, ikke sant? Og de ser jo det dagen etter at “oj, hva i all verden er det jeg har gjort nå?” Og da får dem høre det, som regel. Men det er bare sånn erting.

F: For jenter så er det samme greia, tror du?

I: Jeg tror det er enklere å få.., bli stempla som en feltmadrass hvis du gjør noe sånt som jente. Enn du gjør hvis du er gutt, faktisk.

F: Hvis du ikke hadde hatt kjæreste, ville det falt deg inn å gjøre noe sånt da?

I: Jeg vet faktisk ikke helt. Altså, for det er jo lett, da, å bli ivrig på byen, på en måte. Det er jo spennende å møte andre soldater og...

F: Jeg tenker at som jente, så er det jo så mange menn, og så får man en del oppmerksomhet...?

I: Man får utrolig mye oppmerksomhet, og vi jenter er jo glade i oppmerksomhet. Selvfølgelig er vi det. Men innimellom kan det bli litt mye. Men sånn som helga før vi var på den store øvelsen, Cold Response, så var det jo mange briter ute. Og vi snakka jo masse med dem og sånn, og de var i hvert fall veldig interesserte i oss som var norske jenter i Forsvaret. Men jeg er usikker faktisk på hva jeg hadde gjort hvis jeg ikke hadde hatt kjæreste.

Denne jenta fremstiller seg verken som heltinne eller hore, men forteller at hun er i et forhold, og at jenter har seksuelle lyster. Hun understreker at jenter liker oppmerksomhet, men at det også kan bli litt mye. Dette med rykter om hvorfor jenter søker seg til Forsvaret, kan også oppleves som belastende:

F: Men tror du det er litt sånn at mange jenter i Forsvaret er litt tøffere, eller?
I: Det er vanskelig å si. Når jeg gikk inn i Forsvaret, så bestemte jeg meg for at jeg var ikke der for guttene. Jeg var ikke der for guttene sin del, jeg var ikke der for å finne meg en kjæreste eller noe sånt. Det er det jeg føler, da. At det er mange ganger det skjer. Det har ikke vært mye av det her, men sånne rykter fra andre leire så er det liksom mye som skjer, da. Og jeg blir litt skuffa over at, hvis jeg for eksempel er ute og introduserer meg som at jeg er i førstegangstjeneste, da, som ei jente, så “å, ja, du er den typen?”. En gang i Tromsø, da [kvinnelig medsoldat¹²] og jeg var der, i sivil, og da var det ei som sto..., vi skulle bestille pizza, og så var det sånt åpent kjøkken, så vi hørte hva de snakka om da de var på kjøkkenet, og da var det ei som snakka om at hun egentlig skulle i Forsvaret. Men hun ville ikke, for hun ville ikke bli sett på som feltmadrass og sånt. Så, det skjer jo, det vet jo alle, og jeg blir litt skuffa, for da blir vi litt stempla vi andre også. Men det var jeg ganske bevisst på sjøl, at det var ikke derfor jeg var her. Jeg var her for å teste meg fysisk og psykisk, og ikke for å finne meg en kjæreste. Men det er jo delte meninger om det, da.

En annen kvinnelig soldat sier hun ikke har blitt støtt av noe, men kommer likevel med et selvopplevd eksempel. Hun understreker at hun forventet å måtte tåle både kommentarer og å leve i et maskulint miljø, med hva det kan innebære:

F: For det tenker jeg på; er det noe du har blitt støtt av?
I: Nei. Det er ikke det. Men jeg er ikke så veldig nærtakende på sånne ting. Altså, om de sitter og leser et nakenblad, så bryr ikke det meg. Og de kommer jo..., jeg hadde ikke regnet med noe annet heller, på en måte, enn at det ville komme noen kommentarer. Når man skal være med så mange gutter, så vil de jo komme med sånne ting.
F: Hva slags kommentarer kan du få, da?
I: Det vil...nei..., eh, det..., sånn som i går da, så hadde vi vært og badet, og så kom vi opp, da, og så var det bare å kaste et håndkle rundt seg og løpe, jeg har dusj, og så drev de og hadde omvask noen av de. Så kommer jeg ned igjen, og så er det

¹² Navnet er fjernet av anonymiseringshensyn.

lissom “å, hu hadde du villet pult, eller?”, eller noe annet sånt. Sånne ting. Altså, jeg hørte ikke alt. Det var bare en som kom og sa det etterpå. Sånn derre, de skal lissom, de er skikkelig sånne “guttegutter”, da, som skal, ja, drive og tøffe seg litt og sånn.

F: Hva synes de andre gutta om det?

I: Noen synes det blir slitsomt. At..., på en måte, sånn som de jeg bor på rom med nå, da, er liksom “hvordan har du det egentlig?”, “går det greit for deg?” De er veldig sånn “blir du ikke sliten?”, “blir du ikke lei lissom?” Og, jo, ja, det er slitsomt til tider, men sånne ting handler om å bare lukke litt ører. Og så er det, som han ene jeg vurderer å gå og snakke til, fordi det er ikke alt..., de bør kanskje roe seg litt. Ofte er de veldig hyggelige hver for seg. Det er to stykker, da. Veldig hyggelige hver for seg, men ofte når de kommer sammen, så liksom starter det.

De fleste kvinnelige intervjuobjektene i denne studien, men også fra tidligere studier (Hellum 2010, Steder (red.) 2013, Rones og Hellum 2013), uttrykker at de må ha en høy toleranseterskel for å bli “tullet med”, særlig siden de er kvinner. De er klare over at de er på en mannsdominert arbeidsplass, og de færreste ønsker å bli oppfattet som en “masete” dame. Som svar på forskerens spørsmål om jentene virkelig skal behøve å tåle så mye, svarer hun slik:

I: Jeg forstår hva du mener. Men jeg tenker, at hvis jeg hadde vært mann i Forsvaret, og hadde jobbet med en kvinne som alltid måtte påpeke forskjellen hun følte med å være kvinne, så hadde jeg syntes at det hadde vært litt plagsomt. For eksempel at “å, ja, disse puppebildene, de er ikke her for meg, de er her for dere”. Og måtte påpeke at de alltid satt og snakket om sex, og at det ble en greie av at hun gjorde en stor sak ut av det. Så tror jeg nok at jeg hadde syntes det hadde vært litt plagsomt. Så derfor lar jeg det bare gå. For jeg vil ikke være hu jenta som må ha likestilling overalt.

Det virker som om det er en normal forestilling blant militære kvinner at de må tilpasse seg det maskuline miljøet for å trives og for å “passe inn”. Ingen uttrykker krav om at organisasjonen kan ta noen grep og innføre endringer. Det bare “er sånn”. I 2014 har de militære kvinnene selv valgt å avtjene førstegangstjenesten, og de er svært motiverte. Hvordan vil det holde seg når innføringen av allmenn verneplikt gjennomføres? Hvis det skal tas inn kvinner som ikke har den samme høye graden av motivasjon som disse kvinnene har i dag, vil det være mindre sannsynlig at de vil ha like lave krav til organisasjonen når det gjelder ulike tilpasninger for kjønnene. Som Marte Harsvik påpekte i “Kom igjen gutta” (Harsvik 2010), så var kvinnene som søkte seg til militærtjeneste forberedt på å virke i en mannsdominert kultur, og mange ytret at de helst ville være “en av gutta”.

6 Analytiske betraktninger

En vandrehistorie fra det amerikanske militæret handler om behandlingen av kvinner som noe annerledes. Da en tropp får en kvinnelig soldat for første gang, kaller sjefen henne inn på kontoret sitt og sier *“I will not treat you differently than the other soldiers”*. *“You just did”*, svarer den kvinnelige soldaten. Bare ved å kalle henne inn hadde han behandlet henne annerledes enn de andre. I denne historien er det to elementer som er viktige:

- 1) Er det å forskjellsbehandle det samme som diskriminering, eller vil det være nødvendig for å fremme likestilling?
- 2) Kvinner kan fremstå som et forholdsvis nytt element i militær sammenheng. Det naturlige er det mannlige, og det kvinnelige er det som ikke helt “passer inn”.

I dette kapittelet vil vi diskutere nærmere temaet i punkt 2 om hvordan mannlig hegemoni generelt anses som det naturlige, mens det kvinnelige er en anomali og litt unaturlig. I norsk militær sammenheng er det mange tegn på at dette er i forandring, men ideen om det mannlige som det “naturlige” står fremdeles sterk. Særlig er de fysiske kravene til tjenesteutførelse med på å underbygge forestillingen om at menn er bedre egnet til militære oppgaver enn kvinner.

6.1 Det naturlige kjønn.

Oxfordstudien omtaler kroppen som kjønnsososiologisk tema (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 18), med henvisninger til mannskroppens oppbygging i idretten som et mål for prestisje. Dette er en vestlig forståelse av mannskroppen som medfødt med voldelig tilbøyelighet (*“naturlig” aggressiv og ukontrollerbar*), i tillegg til en oppfatning av at mannskroppen får sin mening gjennom sin motsetning til kvinnekroppen. Den sistnevnte er myk, feminin og svak, mannskroppen er hard, herdet og sterk. Lilleaas og Ellingsen beskriver videre hvordan menns suverenitet fremstår som naturlig:

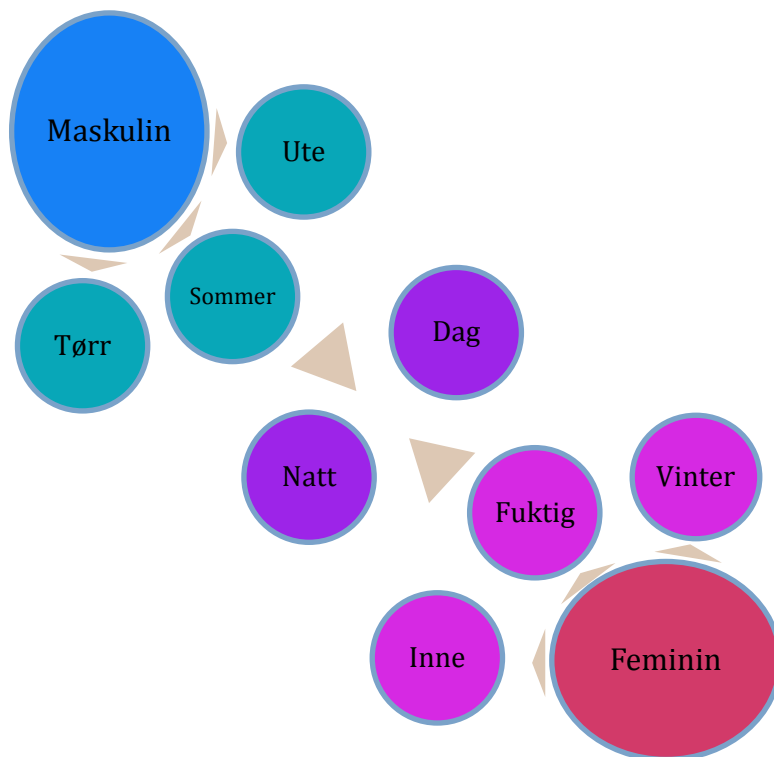
En kjerne i begrepet hegemonisk maskulinitet er at dette er en type kulturutøvelse der den som står for kulturen (her trakasseringen) opplever seg å være i tråd med det som er dominerende, hedvunnen maskulinitet (ibid: s. 74).

Bourdieu skriver i sin *Den maskuline dominans* om motsetninger, og hvordan det maskuline ses på som det selvsagte og nøytrale, mens det kvinnelige er det som enten er tilstedeværende eller fraværende, som noe uvanlig og “ekstra”. Det maskuline bare “er” der, som en naturlig del; *Den maskuline ordens styrke ses deri, at den ikke behøver rettferdigjørelse* (Bourdieu 1999/2007: s. 18).

Videre påpeker Bourdieu at vår sosiale forståelse av en fysiologisk forskjell på kjønnene understreker den maskuline dominans, enn så tilfeldig valgt denne egenskapen kan virke som hovedårsak til at mannens plikt og rett er å styre kvinnen.

Den sosiale verden konstruerer kroppen som kjønnsliggjort realitet og som forvalter av kjønnsliggjørende prinsipper for anskuelse og oppdeling. Dette inkorporerende, sosiale program for oppfattelse anvendes på alle ting i verden, og først og fremst på kroppen selv som biologisk realitet: det er dette program, som konstruerer forskjellen mellom de biologiske kjønn, i en overensstemmelse med prinsippene for en mytisk verdensanskuelse rotfestet i det vilkårlige forhold som menneskes dominans over kvinnene er (Bourdieu 1999/2007: s. 17).

Med dette påpeker Bourdieu at hvordan vi oppfatter kjønn er sosialt konstruert. Vi blir tillært betydningen av visse menneskelige egenskaper og det å assosiere ulike ting med dem, særlig som motsetninger. Som eksempel kan vi nevne forestillingen om den myke kvinnen og den harde mannen. Dette er forklart ut fra fysiske og biologiske “udiskuterbare” kriterier. Noen ganger forholder vi oss til dikotomiene som ensidige sannheter, mens andre ganger brytes bildene opp i mer flerpikslede forestillinger Bourdieu skisserer opp en del vesentlige motsetninger, og knytter dem også til det feminine og det maskuline i et omfattende skjema (Bourdieu 1999/2007: s. 19). Oversikten kan forklares med dikotomier som fuktig-tørr, lukket-åpen, full-tom, natur-kultur, der både egenskaper og prosesser knyttes til det feminine eller det maskuline. Poenget hans er at mennesker er sosialiserte til å tenke på motsetninger i sykluser, prosesser og egenskaper som *kjønnede*, bevisst og ubevisst. Selv om mennesker vil assosiere bestemte egenskaper med kjønnene, vil det i tillegg til kulturelle differanser, også være glidende overganger og unntak. En svært forenklet fremstilling av Bourdieus skjema kan se slik ut:

Figur 6.1 Forenklet fremstilling av Bourdieus motsetningsskjema (Bourdieu 1999/2007).

Oversikten viser ikke nødvendigvis en statisk tilstand, men også at mennesker navigerer ut fra sykluser i livet, som består av mange ulike prosesser som glir over i hverandre.

I mannsdominerte miljøer vil det vi assosierer med maskulin adferd være det “naturlige”. Det som forbindes med “feminine” egenskaper vil være en anomali – en “matter out of place” (Douglas 1994 [1966]), det som ikke passer inn. Individer er mangefasetterte og består ikke av bare maskuline eller feminine egenskaper. Skjemaet fremhever flere av de egenskapene som “det mannlige” og “det kvinnelige” tradisjonelt sett har blitt assosiert med.

I denne rapporten går vi ut fra at det finnes en “maskulinitetskultur”. Med det mener vi en kultur basert på det vi i vårt samfunn tradisjonelt forbinder med menn og deres interesser, handlingsmønstre og omgivelser. Imidlertid er det ikke entydig hva en “maskulinitetskultur” er. Pedersen og Vestel hevder det ikke eksisterer noen universell form for maskulinitet;

Snarere finnes det et bredt spektrum av måter “å gjøre mannlighet” på. Maskulinitet – og feminitet, for den saks skyld – er ikke noe entydig og fiksert, men snarere noe som hele tida er i bevegelse (Pedersen og Vestel 2005: s. 7).

De understreker at kjønn ikke er noe man *er*, men noe man *blir*:

Man fødes ikke som maskulin. Man tilegner seg det, lærer seg å gjøre mannlighet, og blir på den måten mann (ibid).

Videre mener Pedersen og Vestel at det er problematisk å bruke begrepet “hegemonisk maskulinitet”, siden de mener det er for stor variasjon i det “mannlige” til at det kan være konsensus rundt én type maskulinitet. Vi velger likevel å bruke begrepet i denne studien, da vi ser det er visse normer, verdier og idealer som vektlegges i Forsvaret. Det vil imidlertid ikke bety at alle militære menn er like, eller liker det samme, men at det er større oppslutning om visse egenskaper som relateres til maskulinitet enn andre.

Empirien i denne studien viser at det i Forsvaret i høy grad opereres med ideen om det kvinnelige og det mannlige, der det det mannlige er idealet og det naturlige. Det at kvinner ikke naturlig hører hjemme i Forsvaret, er en vanlig bemerkning. Nina Rones påpeker at det er det mannlige som nyter høyest anseelse i organisasjonen:

Hegemonisk maskulinitet er det maskulinitetsidealet som for tiden besitter den dominerende posisjonen, og som for tiden tillegges høyest status og verdi innenfor det aktuelle meningsfellesskapet (Rones 2013: s. 77).

Å være mann er idealet i Forsvaret, kvinnene passer fremdeles ikke helt inn, og det argumenteres sterkt for at det er en del oppgaver de ikke kan utføre. Blant annet påpekes det at ingen kvinner ennå har klart opptakskravene til spesialstyrkene.

Som Rones og Hellum skrev etter et feltopphold ved FOS (Forsvarets opptak og seleksjon) i 2011:

Ett av hovedargumentene mot kvinner i Forsvaret, som vi møter daglig i vår forskning, er at hvis en soldat blir skadet i fiendtlig ild, så er ikke en kvinne sterk nok til å bære sin skadede medsoldat i sikkerhet. (...) I følge Cohn (Cohn 2000) er dette et velkjent argument som ofte fremsettes mot kvinner i det militære med stor virkning, fordi det får det til å høres ut som om kvinners fysikk vil få konsekvenser for militær effektivitet og sikkerhet. Imidlertid skriver Cohn at de fysiske kravene som stilles til menn ikke sikrer at alle menn kan bære sin makker ut av strid. Å kreve at kvinner skal møte dette kravet er derfor ikke «to the point». Derimot er det en akseptabel måte å uttrykke negative følelser knyttet til kvinner i det militære, hevder Cohn (ibid) (Rones og Hellum 2013: s. 37).

Dette er et gjentakende argument som fremsettes i de fleste diskusjoner rundt kvinner i forsvaret. Vi kan fortsette med å argumentere for at kvinner aldri blir så sterke at de klarer å bære en såret medsoldat ut fra slagmarken. Eller så kan Forsvaret ta en diskusjon om hvor maktpåliggende det er at en soldat skal kunne utføre nettopp det for å være en god soldat eller offiser. Er dette noe alle menn klarer? I argumentasjonen kan vi få inntrykk av at det betyr at kvinner ikke passer til militærtjeneste. Så kan vi spørre: hvor ofte er soldater i en slik situasjon? Har det hendt at en såret soldat har blitt liggende igjen fordi en kvinnelig medsoldat ikke klarte å bære ham? Hvor relevant er egentlig dette kriteriet som det bygges så mye motstand mot kvinnelige soldater på? Sett bort fra tjenester som blir utført av spesialstyrkene og noen få andre kampbataljoner, vil ikke dette vært relevant. God fysikk og styrke blir ansett som maskuline og uunnværlige egenskaper for utføring av Forsvarets oppgaver. Sand og Fasting påpeker at:

God fysisk form ble også sett på som en grunnleggende forutsetning for å være befal med tanke på relasjonen til de vernepliktige. Begge deler er former for markering og rangering i et klassisk maskulint hierarki hvor status og makt i stor grad oppnås gjennom fysisk kapasitet og kan ses som uttrykk for en hegemonisk maskulinitet i den militære kulturen (Sand og Fasting 2013: s. 8).

Det er helt klart at kvinner og menn har ulike fysiske forutsetninger. Det vil også medføre at de som er sterke fysisk vil være bedre egnet for visse typer tjeneste. Imidlertid vil ikke det si at kvinner ikke kan være gode innen den militære profesjonen. I dag og i fremtiden vil Forsvaret ha en del andre kompetansebehov enn kun fysisk styrke. Det trengs en litt større holdningsendring i Forsvaret, med hensyn til at organisasjonen ikke bare “passer for menn”. I dag er det en sterk maskulinitetskultur som er vokst fram på bakgrunn av tidligere krav og normer. Skal de beste ressurser tilgjengelig bli benyttet på best mulig måte, må Forsvaret også ha en plan for hvordan kvinner bedre kan integreres i organisasjonen. Vi snakker ikke om rosa uniformer og sminkeparties, men det å se nærmere på hvordan praksiser utføres, hvilke “stammespråk” som brukes, innføring av tilpasset utstyr, og generelt finne metoder for å avdekke unyttige vaner og skikker

som ikke lenger fyller noen funksjon, men opprettholder en arkaisk maskulinitetsholdning som frastøter seg mange av kvinnene.

7 Oppsummering

Majoriteten av de personene forskeren intervjuet eller pratet med i forbindelse med denne studien uttrykte en positiv holdning til kjønnsblandede rom i Forsvaret. Empirien fra denne studien viser at seksuell trakassering er lite utbredt i dette utvalget, men det er vanskelig å si hvor representativt dette materialet er for resten av Forsvaret. Informantene påpekte flere årsaker til hvorfor de mente Forsvaret vil tjene på at jenter og gutter i førstegangstjeneste deler rom: 1) De blir som familie og man har ikke seksuelle følelser for familiemedlemmer, 2) de blir så godt kjent, på godt og ondt, at forestillingene om det annet kjønn avmystifiseres, 3) den seksuelle spenningen avtar når man bor så tett innpå hverandre, og man ser hverandre i alle mulige og lite tiltrekkende situasjoner, 4) hvis soldatene bor lagsvis, legges det mer vekt på samarbeid enn kjønnsforskjeller og 5) motiverte soldater har høy toleranseterskel både for boforhold og tildelte arbeidsoppgaver.

Imidlertid vil det kunne virke kontraproduktivt å tvinge personer til å bo sammen med noen fra et annet kjønn hvis de skulle motsette seg dette. Normen kan være kjønnsblandede rom, men med mulighet for unntak der vedkommende har vektige grunner for en annen ordning. Det vil være viktig for Forsvaret å formidle at dette er en inkluderende arbeidsplass som tar hensyn til de ansatte, samtidig som det må legges vekt på at arbeidsoppgavene ikke skal lide under dette. Formidling av ønskede holdninger og verdier er en viktig oppgave for ledere på alle nivåer i organisasjonen. Målet må være en så inkluderende arbeidsplass at det påvirker kapasitet og effektivitet i positiv retning.

Ved innføringen av allmenn verneplikt i 2016 vil Forsvaret utvilsomt stå overfor store utfordringer. Selv om dette ikke skulle medføre høyere kvinneandel, vil organisasjonen måtte håndtere soldater i førstegangstjeneste på en ny måte, siden begge kjønn har plikt til å tjenestegjøre. Det hersker en sterk maskulinitetskultur i Forsvaret, som ikke nødvendigvis bare har negative aspekter, men som gir et klart signal til kvinner om at de ikke på en helt naturlig måte hører hjemme der. De må derfor tilpasse seg og tolerere en hel del for å passe inn og bli akseptert av sine medsoldater og befal. Det kan virke som om de kvinnene som i dag passer best inn i Forsvaret har en høyere grad av androgyne og/eller maskuline egenskaper, eller også det vi kan tolke som mer "mannlige" interesser som jakt, friluftsliv og fysiske utfordringer. Ved innrulling av kvinner som i mindre grad enn i dag er motiverte for tjeneste, vil det være naturlig å anta at flere av disse ikke vil ha like høy toleranseterskel for sterke maskulinitetskulturer som sine mer motiverte medsøstre. Det er nyttig å ha dette aspektet med seg når kriteriene for innrulling av soldater skal fastsettes i den nye ordningen.

8 Videre forskning

Når lovendringen som Stortinget vedtok 14. oktober 2014 om innføring av allmenn verneplikt i 2016 (Stortinget 2014) trer i kraft, vil mange utfordringer komme for en dag. Det vil være i Norges og Forsvarets interesse å finne ut mest mulig om mekanismer og forhold det vil lønne seg å ha tenkt gjennom på forhånd.

Kjønnsforskningen om og innen Forsvaret har de seneste årene vært konsentrert rundt a) forholdet mellom kjønnene, b) hvordan kvinnene blir behandlet og møtt og c) maskulinitetskultur. Imidlertid er det ikke blitt forsket inngående på *militære kvinnekulturer* i særlig grad. Oxfordstudien er innom temaet *lite gunstige kvinnekulturer* (Lilleaas og Ellingsen 2013: s. 32–34), men det ville være svært hensiktsmessig med mer omfattende studier på dette før innføringen av allmenn verneplikt kommer ordentlig i gang.

Relevante og nyttige forskningsspørsmål i en slik studie ville være:

- Hvilke ulike trekk vil en *militærkvinnekultur* bestå av?
- Er kvinnelige befal og offiserer strengere overfor soldater av eget kjønn?
 - Hvis så – hvilke mekanismer spiller inn for at de skal være strengere? Er det det at de har måttet tåle så mye selv?
- Dagens motiverte militære kvinner legger vekt på det vi tradisjonelt anser som “mannlige” interesser og egenskaper. Hvordan vil innrullerte, muligens mindre motiverte kvinner passe inn hvis de ikke besitter slike egenskaper? Hvordan vil dette eventuelt påvirke morgendagens forsvar?
- Er det virkelig slik som empirien hittil uttrykker, at det er mer *drama* med flere kvinner sammen?
- Flere militære kvinner uttrykker at de ikke ønsker *for mange* kvinner i Forsvaret. Hva ligger bak dette? Konkurransen? Oppmerksomhet? Tro på at få kvinner passer inn og kan utføre de ulike tjenestene?
- Forsvaret risikerer å kjønnsdele arbeidet de er satt til å gjøre hvis menn tildeles tunge fysiske kamptjenester og kvinnene blir satt til å utfylle støttefunksjoner. Hvordan skal Forsvaret kunne fordele kjønn på en god måte uten verken radikal kvotering eller reduisering av arbeidskapasitet- og evne?

Til å belyse tematikken vil en hypotese som “biedronningteorien” (“*the queen bee theory*”) kunne være nyttig. Den går i hovedsak ut på at vellykkede karrieredamer i mannsdominerte miljøer foretrekker å være alene som eneste “høne i flokken” eller “bie i kuben”.

Having spent decades working in psychology, a field heavily populated by highly competitive women, I had certainly seen the queen bee before: The female boss who not only has zero interest in fostering the careers of women who aim to follow in her footsteps, but who might even actively attempt to cut them off at the pass (Drexler 2013).

Teorien ble utviklet på 1970-tallet gjennom forskning på kvinnesakens påvirkning i arbeidslivet. Forskerne fant at suksessrike kvinner i mannsdominerte miljøer tidvis motsatte seg andre kvinner på vei oppover karrierestigen. Årsaken, mente forskerne, var at den patriarkalske arbeidskulturen oppfordret de få kvinnene på toppen til å være besatt av å beholde sin autoritet og makt (Drexler 2013). Unge fremadstormende kvinner anses som konkurrenter og en trussel mot egen posisjon, og fryses ut eller forsøkes nedvurdert av “dronningbien”. Det ville vært svært interessant å se på denne teorien i en militær kontekst, særlig med tanke på innføringen av allmenn verneplikt.

Ett konkret bidrag til denne forskningen vil være en studie basert på kvalitativ forskning med feltarbeid blant jenter som bor på egne jenterom. Hva har det å si om en avdeling har kjønnsblandede rom eller ikke? Finnes det eksempler der det har vært riktig og vellykket med rene jente- og gutterom? På bakgrunn av en slik studie vil det forhåpentligvis være mulig å komme til noen slutninger med hensyn til hva som er hensiktsmessig som rettesnor i Forsvaret. Kjønn er, og vil være, en faktor som spiller inn i arbeidslivet, uavhengig om det er ønskelig eller ikke. Kjønn er en faktor vi ikke kan se bort fra.

Referanser

Barfield, Thomas (edt.), *The Dictionary of Anthropology*, Blackwell Publishing Ltd., 1997.

Berge, Didrich A., *Vernepliktsundersøkelsen del 2 – 2013*, Forsvarets Mediesenter, 2014, ikke eksternt offentliggjort.

Bourdieu, Pierre, *Den Maskuline Dominans*, Dansk utgave 1999/2007: s. 18. [”La domination masculine”, 1998] (Oversettelsene fra dansk er forfatterens egne.)

Bråthen, Torgeir, *Befølte kvinnelig medsoldat*, Nordlys, 2014,
http://www.nordlys.no/Bef_lte_kvinnelig_medsoldat-5-34-14303.html

Cohn, C., *How Can She Claim Equal Rights When She Doesn't Have to Do as Many Push-Ups as I Do?* The Framing of Men's opposition to Women's Equality in the Military. *Men and Masculinities* 200, Vol. 3 (2), 2000, s. 131–151.

Douglas, Mary, *Purity and danger*, Routledge, 1994 [1966].

Drexler, Peggy, *The Tyranny of the Queen Bee*, *The Wall Street Journal*, 2013,
<http://online.wsj.com/articles/SB10001424127887323884304578328271526080496>

Ellingsen, May-Britt, Karlsen, Geir Runar, Kirkhaug, Rudi og Røvik, Kjell Arne, *Monolitt eller mosaikk? Pilotundersøkelse med særlig fokus på rekruttering av kvinner i Forsvaret og programutkast for studier av kultur i Forsvaret*, Rapport nr. 15/2008, NORUT Tromsø, 2008,
http://norut.no/sites/norut.no/files/static_files/content/download/4569172/9286109/Kvinner%20i%20Forsvaret%2015%202008.pdf

Eriksen, Thomas Hylland, *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*, Universitetsforlaget Oslo 1993 (2. opplag 1994).

Fangen, Katrine, *Deltakende observasjon*, 2. utgave, Vigmostad & Bjørke AS, 2010 [2004].

Forsvarsdepartementet (2007), *Økt rekruttering av kvinner til Forsvaret*, St.meld. nr. 36. (2006–2007). <http://www.regjeringen.no/pages/1991575/PDFS/STM200620070036000DDDPDFS.pdf>

Forsvarsdepartementet (2014), *Verneplikt for alle vedtatt i dag*, Pressemelding, 14.10.2014, Nr.: 76/2014,
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/presesenter/pressemeldinger/20141/Verneplikt-for-alle-vedtatt-i-dag.html?id=771254>

Geertz, Clifford, *Thick Description, The Interpretation of Cultures*: Basic Books, div. of HarperCollinsPubs., Inc. 1973 (s. 3–30).

Harsvik, Marthe, *Kom igjen gutta – En sosialantropologisk studie om likhet og forskjeller blant kvinnelige soldater i Hans Majestet Kongens Garde*, Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010. <http://www.duo.uio.no/publ/sai/2010/103876/2010-06-23xMasteroppgavexMarthexHarsvik-xKomxigjenxgutta-1.pdf>

Hellum, Nina, "Bein i nesa" – en antropologisk studie av kjønnsproblematikk på minesveiperen *KNM Otra*, FFI-rapport 2010/00030, 2010. <http://www.ffi.no/no/Rapporter/10-00030.pdf>

Holm, Per Annar, *Kvinne tvunget til nakenbading på militærøvelse*, Aftenposten, 2011. <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Kvinne-tvunget-til-nakenbading-pa-militarovelse-6699744.html>

Johnsen, Alf Bjarne og Mikkelsen, Maria, *Hver fjerde jente i Forsvaret blir sex-trakassert*, 2014, <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/forsvaret/hver-fjerde-jente-i-forsvaret-blir-sex-trakassert/a/23227701/>

Jones, Barbara S. (chair), *Report of the Response Systems to Adult Sexual Assault Crimes Panel*, 2014, http://responsesystemspanel.whs.mil/Public/docs/Reports/00_Final/00_Report_Final_20140627.pdf

Klagenemnda for disiplinærsaker i Forsvaret, *Avgjørelse fra Klagenemnda for disiplinærsaker i Forsvaret*, 2014, http://fido.nrk.no/5e16fe5324c117a4c9be65b30a076ef5f7aa5c3a35078bb89d6f366f08fda677/Avgjorelse_fra_Klagenemnda.pdf

Lilleaas, Ulla-Britt og Ellingsen, Dag, *Maskulinitetskultur i Forsvaret. Resultater fra de kvalitative studiene*, Oxford Research, 2013, <http://regjeringen.no/upload/FD/Dokumenter/Maskulinitetsstudier.pdf>

NRK, *Aktuelt*, 03.11.2014, <http://tv.nrk.no/serie/aktuelt-tv/NNFA50110314/03-11-2014>

Pedersen, Willy og Vestel, Viggo, *Tvetydige maskuliniteter, appellerende seksualitet*, Tidsskrift for Samfunnsforskning nr. 1, 2005, [file:///C:/Users/nhm/Downloads/tfs_2005_1\[1\].pdf](file:///C:/Users/nhm/Downloads/tfs_2005_1[1].pdf)

Rones, Nina, *Den norske forsvarstradisjonen – en bremsekloss for økt kvinneandel*, i Steder, Frank Brundtland. (red.), *Militære kvinner – Forsvarets akilleshæl?* Abstrakt forlag, 2013.

Rones, Nina og Hellum, Nina, *Vi må være bevisste så vi ikke rekrutterer de med høy gorillafaktor her! – en feltstudie av seleksjonsprosessen til Forsvarets befalsskoler*, FFI-rapport 2013/02078, 2013. <http://www.ffi.no/no/Rapporter/13-02078.pdf>

Røren Strand, Kari, *Opp og fram?* i Steder, Frank Brundtland. (red.), *Militære kvinner – Forsvarets akilleshæl?* Abstrakt forlag, 2013, s. 191-210.

Sand, Trond S. og Fasting, Kari, *Maskulinitetskulturer i Forsvaret: Konsekvenser for kvinnelig personell? – En pilotstudie*, Rapportserie NIH/F, 01/2013, fi-publikasjoner@nih.no

Steder, Frank Brundtland og Maria Fleischer Fauske, *Tiltak for å øke kvinneandelen i Forsvaret*, FFI-rapport 2012/00903, 2012, <http://www.ffi.no/no/Rapporter/12-00903.pdf>

Steder, Frank Brundtland. (red.), *Militære kvinner – Forsvarets akilleshæl?* Abstrakt forlag, 2013.

Stortinget, *Vedtak til lov om endringer i vernepliktsloven og heimvernloven (allmenn verneplikt – verneplikt for kvinner)*, Lovvedtak 1 (2014–2015), 2014, <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/2014-2015/vedtak-201415-001/#a1>

Søknad om tilleggsfinansiering til prosjekt 1241 “Forskning på årskull”. Internt dokument.

Veien, Knut Egil, *Resultater fra Vernepliktsundersøkelsen del 2 2012*, Forsvarets Mediesenter, 2013, <http://forsvaret.no/aktuelt/publisert/Documents/hoved.pdf>

Wæhle, Espen, *Emisk perspektiv*, 2012, https://snl.no/emisk_perspektiv

Zondag, Martin Herman Wiedswang, *Nakenbading er et uttrykk for et holdningsproblem i Forsvaret*, NRK, 2014, http://www.nrk.no/norge/_-forsvaret-har-store-likestillingsutfordringer-1.12021763

Vedlegg A Trivsel og motivasjon for tjeneste

- Kategorier:
 - Eksponert for kvinner / menn
 - Ikke el liten grad av eksponering av kvinnelige / mannlige medsoldater
 - Bodd på rom m flere kjønn
 - Ikke bodd på rom m flere kjønn
 - Ved innrykk:
 - Var komfortabel med medsoldater med annet kjønn, legning eller etnisk bakgrunn
 - Var ikke komfortabel med medsoldater med annet kjønn, legning eller etnisk
 - bakgrunn

- Spørsmål:
 - Hva tenker du når jeg sier mangfold?
 - Hva tenker du når jeg sier kjønnsforskjeller?
 - Eller – likheter?
 - Hvem tenker du på når jeg sier ikke-norsk-etnisk bakgrunn?
 - Kjenner du mange fra før av med annen enn norsk-etnisk bakgrunn?
 - Pleier du å henge mye med personer fra annet kjønn?
 - Hva legger du i det å ha fordommer?
 - Hva legger du i det å være åpen for andre mennesker?
 - Tror du andre mennesker alltid mener det de sier? (politisk korrekt?)
 - Hva synes du om kjønnssegregering?
 - I hvilke sammenhenger er det greit?
 - I hvilke sammenhenger er det ikke greit?
 - Hva synes du om å dele rom uavhengig av kjønn?
 - Hvordan havnet du på rom med de andre?
 - Hvordan foregår romfordelingsprosessen?
 - Kan man komme med ønsker?
 - Kan man klage?
 - Ville du klagd?
 - Er det ting du synes er vanskeligere å håndtere eller forholde deg til i tjenesten i forhold til det annet kjønn?
 - Er det noe du liker med å blande kjønnene, både på rom og i tjenesten for øvrig?

- Hva er utfordringene, synes du, med å ha ulike folk i tjeneste? (mht kjønn, etnisitet, bakgrunn, sosial tilhørighet osv.)
- Hvem er du venn med?
- Hvorfor har du blitt venn med vennene dine?
- Synes du det var lett å få venner her?
- Har du mye til felles med de andre her?
- Bruker man annerledes språk her? Snakker man på en annen måte? Andre ord og uttrykk?
Andre temaer?
- Har du måttet tilpasse språket eller oppførselen din her?
- Hva gir høy prestisje her?
- Hva synes du *bør* gi høy prestisje?
- Har det noe å si for deg som soldat hvem du er sammen med i tjenesten eller på rom sammen med?
 - Evt. på hvilken måte?
- Har det noe å si for deg som person hvem du er sammen med i tjenesten eller på rom sammen med?
 - Evt. på hvilken måte?
- Tror du trivsel på rommet har noe å si for trivsel i tjenesten?
- Tror du det har noe å si om du trives? Er det viktig? Hva er det viktigste?
- Kan du se for deg en karriere i Forsvaret?
- Hva slags forventninger hadde du til førstegangstjenesten?
- Hvorfor valgte du den type tjeneste du valgte?
- Hadde du i utgangspunktet lyst til å ta førstegangstjeneste?
- Synes du det virker som om utviklingen går riktig vei? (Her legger vedkommende selv hva han eller hun mener med både “utviklingen” og “riktig vei” til grunn. Jeg definerer ikke det, opp til intervjuobjektet.)